

גמרא סדורה

מסכת

ברכות

פרק א' - "מַאֲמַתִּי"

לימוד פרק זה לעילוי נשמת
מו"ר הרב דוד פוקס זצ"ל

מהדורה מנוקדת, מפוסקת,
מחולקת לסוגיות ולפסקאות

עם רש"י

יגעת ומצאת - תאמין!!!

להארות והערות
דניאל ברק ווינט
טל' - 0526071122
דוא"ל - vinetdb81@gmail.com
עתניאל ד.ג. הר חברון 9040700

©

כל הזכויות על הטקסט שמורות למכון ממרא.
כל הזכויות על הניקוד, הפיסוק והחלוקה לסוגיות ופסקאות
שמורות לעמותת "וכל בנייך לימודי ה'" ולדניאל ברק ווינט.

מהדורה ראשונה סיון תשע"ב
מהדורה שניה סיון תשע"ו
מהדורה שלישית - כסליו תש"פ

מסכת ברכות פרק א' - "מאימתי"

1. ב, א

משנה

מאימתי קורין את שמע בערבין?

משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן.

עד סוף האשמורה הראשונה,

דברי רבי אליעזר.

וחכמים אומרים:

עד חצות.

רבן גמליאל אומר:

עד שיעלה עמוד השחר.

מעשה ובאו בניו מבית המשתה,

אמרו לו: לא קרינו את שמע.

אמר להם: אם לא עלה עמוד השחר - חייבין אתם לקרות.

ולא זו בלבד אמרו,

אלא כל מה שאמרו חכמים: "עד חצות" - מצותן עד שיעלה עמוד השחר.

הקטר חלבים ואיברים - מצותן עד שיעלה עמוד השחר.

וכל הנאכלים ליום אחד - מצותן עד שיעלה עמוד השחר.

אם כן, למה אמרו חכמים: "עד חצות"?

כדי להרחיק אדם מן העבירה.

גמרא

תנא היכא קאי, דקתני "מאימתי"?

ותו,

מאי שנא דתני דערבית? ברישא? לתני דשחרית ברישא!

תנא אקרא קאי,

דכתיב: "בשכר ובקומה"² (דברים ו, ז),

והכי קתני: זמן קריאת שמע דשכיבה אימת?

"משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן".

ואי בעית אימא:

יליף מברייתו של עולם,

דכתיב: "ויהי ערב ויהי בקר יום אחד"³ (בראשית א, ה).

אי הכי,

סיפא דקתני: "בשחר: מברך שתים - לפניך, ואחת - לאחריה,

ובערב: מברך שתים - לפניך, ושתיים - לאחריה".

לתני דערבית ברישא!

תנא פתח בערבית, והדר תני בשחרית,

עד דקאי בשחרית, פריש מילי דשחרית,

והדר פריש מילי דערבית.

כ"י

מאימתי קורין את שמע בערבין. משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע עתם לאכול בתרומה:

עד סוף האשמורה הראשונה. שליש הלילה כדמפרש בגמי (דף ג.) ומשם ואילך עבר זמן דלא מקרי תו זמן שכיבה ולא קרינן ביה בשכבך ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמי. ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך. ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא:

עד שיעלה עמוד השחר. שכל הלילה קרוי זמן שכיבה:

הקטר חלבים ואברים. של קרבנות שנוקד דמן ביום:

מצותן. להעלות כל הלילה ואינן נפסלים בלינה עד שיעלה עמוד השחר והן למטה מן המזבח דכתי' לא ילין לבקר (שמות לד):

חלבים. של כל קרבנות:

אברים. של עולה:

וכל הנאכלים ליום אחד. כגון חטאת ואשם וכבשי עצרת ומנחות ותודה:

מצותן. זמן אכילתן:

עד שיעלה עמוד השחר. והוא מביאין להיות נותר דכתיב בתודה לא יניח ממנו עד בקר (ויקרא ז) וכלם מתודה ילמדו:

אם כן למה אמרו חכמים עד חצות. בקריאת שמע ובאכילת קדשי:

כדי להרחיק אדם מן העבירה. ואסרום באכילה קודם זמנן כדי שלא יבא לאכול לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת וכן בקריאת שמע לזרז את האדם שלא יאמר יש לי עוד שהות ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן.

והקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה. והכי נמי תנן בפרק שני דמגילה (דף כ:): כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים:

גמ'

היכא קאי. מהיכא קא סליק דתנא ביה חובת קריאת שמע שהתחיל לשאול כאן זמן הקריאה:

אקרא קאי. ושם למד חובת הקריאה:

ואיבע"א. הא דתנא ערבין ברישא יליף מברייתו של עולם: והדר תנא בשחרית. מאימתי קורין את שמע בשחרית:

¹ ד - תיקון גירסה של הגהות הב"ח

² ושונתם לבניו ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכר ובקומה

³ ויקרא אלהים לאור יום ולהשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד

2. ב, א-ב

רפ"י

משעת צאת הכוכבים. שהוא גמר ביאת השמש. כדיליף לקמן (עמוד ב):
דילמא ביאת אורו. שיאור השמש ביום השמיני ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו ואחר יאכל:
אם כן. דהאי קרא וטהר לשון צווי הוא נימא קרא ויטהר מאי וטהר:
אדכי. לשון עבר נתפנה מן העולם השמש:
מברייתא. דקתני לקמן בשמעתין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן וראה לדבר צאת הכוכבים ש"מ אין כפרתן מעכבתן:

אמר מר:

"משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן".

מכדי פהגים אימת קא אכלי תרומה?
 משעת צאת הכוכבים,
 לתני: 'משעת צאת הכוכבים'!

מלתא אגב אורחיה קא משמע לן:
 כהנים אימת קא אכלי בתרומה? משעת צאת הכוכבים.
 והא קא משמע לן: דכפרה לא מעכבא.

כדתנא:

"ובא השמש וטהר"⁴ (ויקרא כב, ו-ז) - **ביאת שמשו מעצבתו מלאכול בתרומה, ואין כפרתו מעצבתו מלאכול בתרומה".**

וממאי דהאי **"ובא השמש"** - ביאת השמש, והאי **"וטהר"** - טהר יומא?
 דילמא ביאת אורו הוא, ומאי **"וטהר"** - טהר גברא!

בב

אמר רבה בר רב שילא:

אם כן, לימא קרא: 'וטהר', מאי **"וטהר"**?
 טהר יומא.
 כדאמרי אינשי: "איערב שמשא, נאדכי יומא".

במערכא, הא דרבה בר רב שילא לא שמיע להו,
 ובעו לה מיבעיא,
 האי **"ובא השמש"** ביאת שמשו הוא,
 ומאי **"וטהר"**? טהר יומא,
 או דילמא:
 ביאת אורו הוא,
 ומאי **"וטהר"** - טהר גברא?

והדר פשוטו לה מברייתא,
 מדקתני בברייתא: **"סימו לדבר צאת הכוכבים"**,
 שמע מינה: ביאת שמשו הוא,
 ומאי **"וטהר"**? טהר יומא.

⁴ ו נפש אשר תגע בו וטמאה עד הערב ולא יאכל מן הקדשים כי אם רחץ בשרו במים. ו ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא

3. ב, ב

כ"י

משהעני. שאין לו נר להדליק בסעודתו:
סיפא ודאי פליגא אמתני'. דקתני הכא עד שעה שעומד ליפטר מתוך הסעודה והיינו לא כרבי אליעזר ולא כרבנן ולא כרבן גמליאל. דדריש ובשכבך תחלת זמן שכיבה ובמתני' תנן עד סוף האשמורה הראשונה:
עני וכהן. עני כל לילותיו וכהן טמא לאכול בתרומה חד שעורא הוא צאת הכוכבים:
בערבי שבתות. ממהרין לסעודה שהכל מוכן:
שאינ ראה לדבר. שהיום כלה בצאת הכוכבים זכר לדבר איכא:
דמחשכי. ועושין מלאכה בלילה משקיעת החמה עד צאת הכוכבים:
ומקדמי. ומשכימין קודם היום דאימא יום לא הוי עד הנץ החמה והם מקדימין מעלות השחר דהוי כמו מהלך ה' מילין (פסחים דף צג.):
ת"ש והיה לנו הלילה משמר. מדקאמר והיום מלאכה אלמא האי דעבר מעלות השחר עד צאת הכוכבים יממא הוא. וזכר לדבר איכא דכל עת מלאכה קורא הכתוב יום:
קס"ד. רוב בני אדם היינו עניים כלומר בני אדם בערבי שבתות ועניים בימות החול חד שעורא הוא:
משעה שקדש היום בערבי שבתות. היינו בין השמשות ספק יום ספק לילה וכיון דספק הוא קדש היום מספק:

אמר מר:

"משעה שההנהנים נכנסין לאכול בתרומתו".

ורמיהו:

"מאימתי קורין את שמע בערבין?"

משעהני נכנס לאכול פתו במלח,

עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו!"

סיפא ודאי פליגא אמתניתין,

רישא מ' לימא פליגא אמתניתין?

לא,

עני וכהן - חד שיעורא הוא.

ורמיהו:

"מאימתי מתחילין לקרות קריאת שמע בערבית?"

משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתו בערבי שבתות,

דברי רבי מאיר.

וחכמים אומרים:

משעה שההנהנים זנאין לאכול בתרומתו.

סימן לדבר: צאת הכוכבים.

ואף על פי שאין ראה לדבר, זכר לדבר,

ושנאמר: "ואנחנו עשים במלאכה וחצאים מחזיקים ברמחים,

מעלות השחר עד צאת הכוכבים" (נחמיה ד, טו).

ואומר: "והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה"⁵ (נחמיה ד, טז).

מאי "ואומר"?

וכי תימא מבי ערבא שמשא, ליליא הוא,

ואינהו דמחשכי ומקדמי,

תא שמע: "והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה" (נחמיה ד, טז).

קא סלקא דעתך: ד'עני' ו'בני אדם' חד שעורא הוא,

ואי אמרת: 'עני' ו'כהן' חד שעורא הוא - חכמים היינו רבי מאיר!

אלא שמע מינה:

'עני' - שעורא לחוד,

ו'כהן' - שעורא לחוד!

לא!

'עני' ו'כהן' - חד שעורא הוא,

ו'עני' ו'בני אדם' - לאו חד שעורא הוא.

ועני וכהן חד שעורא הוא!?

ורמיהו:

"מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין?"

משעה שקדש היום בערבי שבתות,

דברי רבי אליעזר.

רבי יהושע אומר:

משעה שההנהנים מטוהרים לאכול בתרומתו.

רבי מאיר אומר:

⁵ גם בעת ההיא אמרתי לעם איש ונערו ילינו בתוך ירושלים והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה

משעה שהנהנים טובלין לאכול בתרומתן.

אמר לו רבי יהודה:

והלא פהנים מבעוד יום הם טובלים!

רבי חנינא אומר:

משעה שעני נכנס לאכול פתו במלח.

רבי אחאי ואמרי לה רבי אחא אומר:

משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב.

אי אמרת 'עני' ו'כהן' חד שעורא הוא - רבי חנינא היינו רבי יהושע!

אלא לאו שמע מינה:

שעורא ד'עני' לחוד,

ושעורא ד'כהן' לחוד!

שמע מינה.

הי מנייהו מאוחר?

מסתברא ד'עני' מאוחר,

דאי אמרת ד'עני' מוקדם - רבי חנינא היינו רבי אליעזר!

אלא לאו, שמע מינה: ד'עני' מאוחר.

שמע מינה.

כ"י

משעה שהנהנים טובלים. היינו קודם בין השמשות כדי שיהא להם קודם בין השמשות הערב שמש והכי אמרינן בבמה מדליקין (דף לה.) דזמן הטבילה קודם בין השמשות מעט:

והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים. רבי יהודה לטעמיה דאמר בבמה מדליקין בין השמשות כדי מהלך חצי מיל קודם צאת הכוכבים קרוי בין השמשות והוי ספק הלכך טבילה דמקמי הכי מבעוד יום הוא ולא זמן שכיבה הוא ולקמן מפרש מאי אהדר ליה רבי מאיר:

נכנסין להסב. אית דאמרי בימות החול ואית דאמרי בשבתות מכל מקום מאוחר הוא (לכולם):

והי מנייהו מאוחר. (לכולם) דעני או דכהן: ה"ג אי ס"ד דעני קודם רבי חנינא היינו רבי אליעזר: בין השמשות דרבי יהודה מהלך חצי מיל לפני צאת הכוכבים ודרבי יוסי כהרף עין לפני צאת הכוכבים ורבי מאיר כרבי יוסי ס"ל וכי טביל מקמי הכי סמוך לחשכה הוא וזמן שכיבה קרינן ביה:

4. ב, ב - ג, א

רש"י

קשיא דרבי מאיר אדר' מאיר. לעיל אמר משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות והוא שעור מאוחר משל כהן והכא אמר משעת טבילה שהיא קודם בין השמשות: **קשיא דרבי אליעזר**. דברייתא אדר' אליעזר דמתני': **ואב"א רישא**. דמתני': **לאו ר' אליעזר היא**. והא דקתני דברי ר' אליעזר אסוף הזמן קאי דקאמר עד סוף האשמורה הראשונה ופליגי רבנן עליה ואמרי עד חצות דרבי אליעזר דריש בשכבך זמן התחלת שכיבה שבני אדם הולכים לשכב זה קודם וזה מאוחר. ורבנן דרשי כל זמן שכיבה דהיינו כל הלילה אלא שעשו סייג לדבר ואמרו עד חצות ור"ג לית ליה ההוא סייג:

אמר מר:

"אמר ליה רבי יהודה: והלא נהנים מבעוד יום הם טובלים!"

שפיר קאמר ליה רבי יהודה לרבי מאיר!

ורבי מאיר הכי קאמר ליה:

מי סברת דאנא אבין השמשות דידך קא אמינא?!

אנא אבין השמשות דרבי יוסי קא אמינא,

דאמר רבי יוסי:

"בין השמשות נהרף עין,

זה, נכנס, וזה, יוצא, ואי אפשר לעמוד עליו."

קשיא דרבי מאיר אדרבי מאיר!

ג, א

תרי תנאי אליבא דרבי מאיר.

קשיא דרבי אליעזר אדרבי אליעזר!

תרי תנאי אליבא דרבי אליעזר.

ואיבעית אימא:

רישא לאו רבי אליעזר היא.

5. ג, א

רס"י

מאי קסבר כו'. הוה ליה לומר
זמן הניכר:

אי קסבר. דפליגי תנאי לקמן
בהא מלתא איכא מאן דאמר ג'
משמרות הוי הלילה במשמרות
עבודת המלאכים ושיר שלהם
נחלק לשלש חלקים ראשונה
לכת אחת שניה לכת אחרת
שלישית לכת שלישית. ואיכא
מאן דאמר ארבע משמרות הוי
הלילה:

והא קמ"ל. כשנתן לך סימן זמן
הקריאה בסוף האשמורה ולא
פי' לך סימן מפורש למדך שיש
היכר לכל אדם בדבר כי היכי
דאיכא ברקיע:

ישאג שאוג ישאג. הרי ג':

ואשה מספרת עם בעלה. כבר
הגיע קרוב ליום ובני אדם
מתעוררים משינתן והשוכבים
יחד מספרים זה עם זה:

מאי קא חשיב. סימנים הללו
שנתן למשמרות הארץ היכן נתנו
בתחלת האשמורות או בסופן:

אורתא הוא. צאת הכוכבים:
ושמר. והמתין כמו לא יאמר
אדם לחבירו שמור לי בצד ע"ז
פלוני (סנהדרין דף סג:.) ובב"ק
בפי החובל (דף צ:.) שמרה עומדת
על פתח חצרה וכן ואביו שמר
את הדבר (בראשית לז). שומר
אמונים (ישעיהו כו):

"עד סוף האשמורה".

מאי קסבר רבי אליעזר?

אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה - לימא: 'עד ארבע שעות'!
ואי קסבר ארבע משמרות הוי הלילה - לימא: 'עד שלש שעות'!

לעולם קסבר שלש משמרות הוי הלילה,

והא קא משמע לן:

דאיכא משמרות ברקיע, ואיכא משמרות בארעא.

דתניא:

"רבי אליעזר אומר:

שלש משמרות הוי הלילה,

ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג בארי,

שנאמר: "ה' ממרום ישאג, וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו"⁶ (ירמיהו כה, ל).

וסימן לדבר:

משמרה ראשונה - חמור נוער,

שניה - כלבים צועקים,

שלישית - תינוק יונק משדי אמו,

ואשה מספרת עם בעלה".

מאי קא חשיב רבי אליעזר?

אי תחלת משמרות קא חשיב - תחלת משמרה ראשונה סימנא למה לי? אורתא הוא!

אי סוף משמרות קא חשיב - סוף משמרה אחרונה למה לי סימנא? יממא הוא!

אלא חשיב סוף משמרה ראשונה,

ותחלת משמרה אחרונה,

ואמצעית דאמצעיתא.

ואיבעית אימא:

כולהו סוף משמרות קא חשיב,

וכי תימא: אחרונה לא צריד,

למאי נפקא מינה? למיקרי קריאת שמע למאן דגני בבית אפל, ולא ידע זמן קריאת שמע אימת:

כיון דאשה מספרת עם בעלה, ותינוק יונק משדי אמו - ליקום וליקרי.

⁶ ואתה תנבא אליהם את כל הדברים האלה ואמרת אליהם ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאג ישאג על נוהו הידד דדקמים יענה אל כל יושבי הארץ

6. ג, א

רש"י

תפלה קצרה. [הבינונו] ולקמן מפרש לה בפרק תפלת השחר (דף כט.).
אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. אשרי כל זמן שהיה קלוס זה בתוך בהמ"ק:

אמר רב יצחק בר שמואל משמיה דרב:

שליש משמרות הוי הלילה,
 ועל כל משמר ומשמר יושב הקדוש ברוך הוא ושואג כארי,
 ואומר: "אוי לבנים שבעונותיהם - החרבתי את ביתי,
 ושרפתי את היכלי,
 והגליתים לבין אומות העולם".

תניא:

"אמר רבי יוסי:

פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל,
 בא אליהו זכור לטוב - ושמר לי על הפתח,
 והמתין לי עד שסיימתי תפילתי.

לאחר שסיימתי תפילתי,

אמר לי: "שלום עליך, רבי".

ואמרתי לו: "שלום עליך, רבי ומורי".

ואמר לי: בני, מפני מה נכנסת לחורבה זו?

אמרתי לו: להתפלל.

ואמר לי: הנה לך להתפלל בדרך.

ואמרתי לו: מתיירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים,

ואמר לי: הנה לך להתפלל תפלה קצרה.

באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נכנסין לחורבה,

ולמדתי שמתפללין בדרך,

ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה.

ואמר לי: בני, מה קול שמעת בחורבה זו?

ואמרתי לו: שמעתי בת קול, שמנהמת ביונה ואמרת:

"אוי לבנים שבעונותיהם: החרבתי את ביתי,

ושרפתי את היכלי,

והגליתים לבין האומות".

ואמר לי חייך וחי ראשך, לא שעה זו בלבד אומרת כך,

אלא בכל יום ויום,

שלש פעמים אומרת כך.

ולא זו בלבד, אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות,

ועונין: "יהא שמיה הגדול מבורך" - הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו, ואומר:

"אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך,

מה לו לאב שהגלה את בניו,

ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם".

7. ג, א-ב

רש"י

מפני חשד. שלא יאמרו זונה מוכנת לו שם:
ומפני המפולת. שחומת החורבה רעועה ומסוכן הוא פן תפול החומה עליו:
תיפוק ליה. כלומר למה לנו גי טעמים לדבר אי הרי די באחת מהן אם לא בא ללמדך שיש שעות שאין הטעם הזה וצריך להניח בשביל זה:
בחדתי. שנפלה מחדש שהחומה שלה נפלה ועודנה בחזקתה:
חשד נמי ליכא. דתנן (במסכת קידושין דף פ:) אבל אשה מתיחדת עם שני אנשים:
בתרי ופריצי. דאמרינן התם לא שנו אלא בכשרים:
במקומן חיישינן. במקום שהם מצויין תדיר חיישינן אפילו בתרי: **בדברא**. בשדה:

תנו רבנן:

"מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה:**מפני חשד,****מפני המפולת,****ומפני המזיקין".****"מפני חשד" - ותיפוק ליה משום "מפולת"!**

גב, בחדתי.

ותיפוק ליה משום **"מזיקין"!**

בתרי.

אי בתרי - **"חשד" נמי ליכא!**

בתרי ופריצי.

"מפני המפולת" - ותיפוק ליה משום "חשד" ו"מזיקין"!

בתרי וכשרי.

"מפני המזיקין" - ותיפוק ליה מפני "חשד" ו"מפולת"!

בחורבה חדתי, ובתרי וכשרי.

אי בתרי - **"מזיקין" נמי ליכא!**

במקומן חיישינן.

ואיבעית אימא:

לעולם בחד, ובחורבה חדתי דקאי בדברא,
 דהתם משום **"חשד" ליכא, דהא אשה בדברא לא שכיחא,**
 ומשום **"מזיקין" איכא.**

רש"י

8. ג, ב

תנו רבנן:

"ארבע משמרות הוי הלילה,

דברי רבי.

רבי נתן אומר:

שלוש".

מאי טעמיה דרבי נתן?

דכתיב: "ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו,

בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה"⁷ וגו' (שופטים ז, ט),

תנא: "אין תיכונה" - אלא שיש לפניה ולאחריה".

ורבי, מאי תיכונה?

אחת מן התיכונה שבתכונות.

ורבי נתן?

מי כתיב תיכונה שבתכונות?! "תיכונה" כתיב!

מאי טעמיה דרבי?

אמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי:

כתוב אחד אומר: "חצות לילה אקים להודות לך על משפטי צדקך" (תהלים קיט, סב),

וכתוב אחד אומר: "קדמו עיני אשמורות"⁸ (תהלים קיט, קמח),

הא כיצד?

ארבע משמרות הוי הלילה.

ורבי נתן, סבר לה כרבי יהושע.

דתנן:

"רבי יהושע אומר:

עד שלש שעות, שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות".

שית דליליא ותרתיה דיממא הוו להו שתי משמרות.

רב אשי אומר:

משמרה ופלגא, נמי 'משמרות' קרו להו.

קדמו עיני אשמורות. אלמא חצות לילה שהיה דוד עומד שתי משמרות יש בהם: ור' נתן. אמר לך האי קדמו עיני אשמורות דקאמר דוד קדמו לשאר מלכים קאמר שדרך לעמוד בשלש שעות ביום בתחלת שעה שלישית: שית דליליא. חצות לילה הוי שש שעות: ותרתיה דיממא. ששאר מלכים ישנים הוו להו תרתיה משמרות של שמונה שעות:

⁷ ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים ויתקעו בשופרות ונפוץ הפדים אשר בידם
⁸ קדמו עיני אשמורות לשיח באמרתך

9. ג, ב

רפ"י

אלא לדבר הלכה. אסור לספר
לפניו שהכל חייבין לספר בהן
והמת דומם והוה ליה לועג לרש
חרף עושהו (משלי יז):
אבל מילי דעלמא. שאין גנאי
למחריש בהן לית לן בה:

ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי:
אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת.

אמר רבי אבא בר כהנא:
לא אומרן אלא בדברי תורה,
אבל מילי דעלמא לית לן בה.

ואיכא דאמרי:
אמר רבי אבא בר כהנא:
לא אומרן אלא אפילו בדברי תורה,
וכל שקנ מילי דעלמא⁹.

⁹ ורבו הגירסאות במשפט זה.

10. ג, ב - ד, א

["חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקה" (תהלים קיט, סב)]

רש"י

מאורתא. מתחלת הלילה:
בנשף בערב יום. בהעריב היום קרוי נשף:
 ה"ק. קרא דחצות לילה:
מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. שקודם לכן הייתי עומד:
מתנמנם כסוס. עוסק בתורה כשהוא מתנמנם. כסוס הזה שאינו נרדם לעולם אלא מתנמנם ונעור תמיד:
בשירות ותשבחות. והכי מפרש בההוא קרא להודות לך וגו':
למחרתם. ליום מחרת של חנייתם שם: הי"ג אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רב אשי תרי נשפי הו':
נשף יממא. קפץ ועלה כמו לנשוף מדוכתיה (מגילה דף ג.) וכמו האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה טרפה (חולין דף מב:):
ואתא איהו ואמר כחצות. לפי שלא היה יודע לכיין השעה ולהעמיד דבריו בשעת המאורע:
כנור היה תלוי למעלה ממטתו. ונקביו לצד צפון כיון שהגיע חצות הלילה רוח צפונית מנשבת בו דאמר מר (בב"ב דף כה.) ארבע רוחות מנשבות בכל יום ויום שש שעות ראשונות של יום מנשבת רוח מזרחית מהלך החמה ושש אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחצות הלילה רוח צפונית:
אין הבור מתמלא מחוליתו. העוקר חוליא מבור כרוי וחוזר ומשליכו לתוכו אין מתמלא בכך. אף כאן אם אין אתה מכין לעניים שבנו מזונות ממקום אחר אין אנו יכולין לפרנסם משל עצמנו:
יועצים באחיתופל. איזה הדרך ילכו והיאך יציבו מצב ומשחית וטכסיסי מארב מלחמה:
ונמלכין בסנהדרין. נוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם:
ושואלין באורים ותומי. אם יצליחו: הי"ג מאי קרא ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב אחיתופל זה יועץ:

ודוד בפלגא דליליא הוה קאי?!

מאורתא הוה קאי!

דכתיב: "קדמתי בנשף ואשועה"¹⁰ (תהלים קיט, קמז),

וממאי דהאי "נשף" אורתא הוא?

דכתיב: "בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה"!

אמר רב אשעיא אמר רבי אחא:

הכי קאמר דוד: מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה.

רבי זירא אמר:

עד חצות לילה היה מתנמנם כסוס,

מכאן ואילך היה מתגבר פארי.

רב אשי אמר:

עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה,

מכאן ואילך בשירות ותשבחות.

ו"נשף" אורתא הוא?!

הא "נשף" צפרא הוא!

דכתיב: "זיכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם" וגו' (שמואל א' ל, ז).

מאי לאו מצפרא ועד ליליא!

לא,

מאורתא ועד אורתא.

אי הכי, לכתוב: 'מהנשף ועד הנשף' או 'מהערב ועד הערב'!

אלא אמר רבא:

תרי נשפי הוו,

נשף ליליא ואתי יממא,

נשף יממא ואתי ליליא.

ודוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת?

השתא משה רבינו לא הוה ידע,

דכתיב: "פחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים"¹¹ (שמות יא, ד).

מאי "פחצות"?

אילימא אמר ליה קודשא בריך הוא "פחצות", מי איכא ספיקא קמי שמיא?!

אלא דאמר ליה למחר "פחצות" כי השתא, ואתא איהו ואמר "פחצות",

אלמא: מספקא ליה, ודוד הוה ידע?!

דוד, סימנא הוה ליה,

דאמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא:

כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד,

וכיון שהגיע חצות לילה, בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו,

מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר.

כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין פ

¹⁰ קדמתי בנשף ואשועה לדברך יחלתי
¹¹ כה אמר ה' פחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים

אמר להם: לכו והתפרנסו זה מזה,
אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי, ואין הבור מתמלא מחולתו.
אמר להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד,
מיד יעצים באחיתופל,
ונמלכין בסנהדרין,
ושואלין באורים ותומים.

אמר רב יוסף:

מאי קרא?

דכתיב: **"ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב"** (דברי הימים א כז, לד).

"אחיתופל" - זה יועץ,

וכן הוא אומר: **"ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל איש בדבר האלהים"** (שמואל

"בניהו בן יהוידע" - זה סנהדרין,

"ואביתר" - אלו אורים ותומים,

וכן הוא אומר **"ובניהו בן יהוידע על הפרתיו ועל הפלתי"** (שמואל ב' כ, כג).

ולמה נקרא שמם **"פרתי"** ו**"פלתי"**?

"פרתי" - שפורתים דבריהם,

"פלתי" - שמופלאים בדבריהם.

ואחר כך **"שר צבא למלך יואב"**.

אמר רב יצחק בר אדא, ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי:

מאי קרא?

"עזרה כבודי עזרה הנבל וקנור אעירה שחר" (תהלים נז, ט).

רבי זירא אמר:

משה לעולם הוה ידע,

ודוד נמי הוה ידע,

וכיון דדוד הוה ידע, כנור למה ליה?

לאתעורי משנתיה.

וכיון דמשה הוה ידע, למה ליה למימר **"כחצות"**?

משה קסבר: שמוא יטעו אצטגניני פרעה, ויאמרו: 'משה בדאי הוא'.

דאמר מר: **"למד לשונך לומר: איני יודע, שמוא תתבדה ותאחז"**.

רב אשי אמר:

בפלא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי,

והכי קאמר משה לישראל:

אמר הקדוש ברוך הוא: למחר, כחצות הלילה פי האידינא, אני יוצא בתוך מצרים.

"לדוד, שמרה נפשי כי חסיד אני" (תהלים פו, א-ב).

לוי ורבי יצחק,

חד אמר: כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, לא חסיד אני?

שפל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות, ואני, **"חצות לילה אקום להודות לך"** (שם קיט, סב).

ואיך: כך אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, לא חסיד אני?

שפל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם,

ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר, ובשליא, כדי לטהר אשה לבעלה,

ולא עוד אלא כל מה שאני עושה, אני נמלך במפיבשת רבי,

ואומר לו: "מפיבשת רבי, יפה דנתתי? יפה חייבתי? יפה זפיתתי? יפה טהרתי? יפה טמאתי?"

ולא בושתי.

אמר רב יהושע בריה דרב אידי:

מאי קרא?

"ואדברה בעדתיך נגד מלכים ולא אבוש" (תהלים קיט, מז).

רש"י

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין.

שהיה אב בית דין:

וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על

הכרתי ועל הפלתי. ראשון וקודם

להם שבתחילה נוטלים רשות

ואח"כ שואלים אם יצליחו:

ואביתר אלו אורים ותומים. שכל

ימי דוד היה נשאל באביתר עד

מלחמת אבשלום ששאל אביתר

ולא עלתה לו ושאל צדוק ועלתה לו

כדאמרי בסדר עולם ונסתלק אז

מן הכהונה:

שכורתיים את דבריהם. שאומרים

דברים קצובים וגמורים שלא

יפחתו ולא יוסיפו:

שר צבא למלך יואב. להוליך אנשי

המלחמה:

מאי קרא. דכנור היה תלוי למעלה

ממטתו ומעוררו עורה כבודי אל

תתכבדי בשינה כשאר מלכים:

אעירה שחר. שאר מלכים השחר

מעוררו ואני מעורר את השחר:

שמוא יטעו אצטגניני פרעה. אם

אני יודע לכיון השעה הם אינם

יודעים לכיון השעה וקודם שיגיע

חצות יהו סבורים שהגיע ועדיין לא

באה המכה ויאמרו משה בדאי

הוא הלכך טוב לאחוז לשון איני

יודע:

דאמר מר. במסכת דרך ארץ:

ותאחז. תהא נאחז ונכשל בדבריך:

תליסר נגהי ארבסר. ליל שעבר

שלשה עשר ולמחרת יגיע ארבעה

עשר:

ידי מלוכלכות בדם. שהנשים

מראות לו דם נדה אם טמא אם

טהור שיש מראות דם טהור

באשה:

ובשפיר. הוא עור הולד שהעצמות

והגידיים והבשר נצורים בתוכו ויש

שפיר שהאשה יושבת עליו ימי

טומאה וימי טהרה ואי זה זה

המרוקס ובמס' נדה (דף כד ב)

מפרש לה ויש שפיר מלא מים ודם

שאינו חשוב ולד לישב עליו טומאת

יולדת וימי טהרה:

ובשליא. דתנן (שם כז) אין שליא

בלא ולד והוא כמין לבוש שהולד

שוכב בתוכה וקורין ושטי"זור

בלע"ז ותניא אין שליא פחותה

מטפח ותחלתה כחוט של ערב

וסופה כתורמוס והיו מביאין

אותה לפני לראות אם יש בה

כשיעור ואם עשויה כדת שליא

שנחזיקנה שהיה ולד בתוכה ונמוח

ותשב עליו ימי טומאה וטהרה אם

לאו:

זכיתי וחייבתי. שייך בדיני ממונות

ודיני נפשו:

טמאתי וטהרתי. בהלכות טומאה

וטהרה:

מפיבשת. [מפי בושת] בדברי

הלכה היוצאין מפיו היה בושת

לדוד שפעמים שהיה טועה והוא

אומר לו טעית:

לפיכך. בזכות שהיה דוד מקטין

עצמו זכה ויצא ממנו כלאב:

אלא דניאל שמו. במקום אחד

אומר (שמואל ב ג) ומשנהו כלאב

לאבגיל אשת נבל וגוי ובמקום

תנא:

"לא מפּיבּשֶׁת שְׁמוֹ, אֶלֶא 'אִישׁ בְּשֶׁת' שְׁמוֹ,
וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ מְפִיבֶשֶׁת?
שֶׁהִיא מְבִיִּישׁ פָּנָיו דָּוָד בְּהִלְכָּה,
לְפִיכֵן זָכָה דָּוָד וַיֵּצֵא מִמֶּנּוּ בִלְאֵב".

ואמר רבי יוחנן:

לא 'כלאב' שמו אלא 'דניאל' שמו,
ולמה נקרא שמו 'כלאב' שהיה מכלים פני מפּיבֶשֶׁת בְּהִלְכָּה,
ועליו אמר שלמה בחכמתו: "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני" (משלי כג, טו),
ואמר "חכם בני ושמח לבי ואשיבה חרפי דברי" (שם כז, יא).

רס"י

לולא האמנתי לראות בטוב ה'.
כבר טרדוני מיראתך כמו שנאמר
כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה'
לאמר לך עבוד וגוי (שמואל א כו):
נקוד על לולא. לדרוש את הנקודה
שהיא ממעטת את משמעות הכתוב
לומר שלא דבר ברור היה לו לראות
בטוב ה'. לולא לשון אם לא כמו
לולי אלהי אבי וגוי היה לי
(בראשית לא):

שמא יגרום החטא. תירוצא הוא
לעולם מוחזק בידו שהוא חסיד
וזה שפק בידו אם יראה בטוב ה'
לפי שהיה ירא שמא יחטא ויגרום
החטא מלראות בטוב:

ויירא יעקב. שמא אחר הבטחה
חטאתי וכדנניא שהחטא גורם
שאין ההבטחה מתקיימת:

ביאה ראשונה. שבאו בימי יהושע:
ביאה שנייה. כשעלו מגלות בבל
בימי עזרא:

ראויים היו ליעשות להם נס. לבוא
ביד רמה:

אלא שגרום החטא. ולא הלכו אלא
ברשות כורש וכל ימי מלכי פרס
נשתעבדו להם לכורש ולאחשוורוש
ולדריוש האחרון:

ודוד מי קרי לנפשיה "חסיד"?!

והכתיב: "לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים" (תהלים כז, יג)

ותנא משמיה דרבי יוסי:

"למה נקוד על 'לולא'?"

אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא:

רבוננו של עולם, מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא,
אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו?"

שמא יגרום החטא, כדרבי יעקב בר אבדי,

דרבי יעקב בר אבדי רמי:

כתיב: "והנה אנכי עמך ושמרתיו בכל אשר תלך" (בראשית כח, טו),

וקתיב: "ויירא יעקב מאד".

אמר: 'שמא יגרום החטא'.

כדתנא:

"עד יעבר עמך ה', עד יעבר עם זו קניית" (שמות טו, טז),

"עד יעבר עמך ה'" - זו ביאה ראשונה.

"עד יעבר עם זו קניית" - זו ביאה שנייה,

מבאן אמרו חכמים: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא,

כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון.

אלא שגרום החטא".

11. ד, א-ב

רס"י

"וחכמים אומרים: עד חצות."

חכמים כמאן סבירא להו.
 במשמעות בשכבך האמור בתורה:
אי כר' אליעזר סבירא להו. דאית
 ליה בשכבך כל זמן שבני אדם
 עוסקין לילך ולשכב זה מקדים וזה
 מאחר:
לימרו כר' אליעזר. דאמר סוף
 האשמורה הראשונה דודאי כל
 שדעתו לישן כבר שכב וישן:
ואי כרבן גמליאל סבירא להו.
 דמשמע ליה בשכבך כל זמן שבני
 אדם שוכבים ויש בכלל הזה כל
 הלילה:
לימרו כר' ג. עד עמוד השחר:
מן העבירה. שמא יסמוך על שהות
 שיש לו כדתניא:
קימעא. מעט:
משום אונס שינה. התוקפתו
 לעבור על דברי חכמים הוזקקו
 להזהירו יותר:
ממאן דאמר. לקמן בפי תפלת
 השחר (דף כו:):
אמר מר קורא ק"ש. של ערבית
 תחלה ואח"כ מתפלל:

ד, ב

חכמים כמאן סבירא להו?

אי כרבי אליעזר סבירא להו - לימרו כרבי אליעזר!
ואי כרבן גמליאל סבירא להו - לימרו כרבן גמליאל!

לעולם כרבן גמליאל סבירא להו,

והא דקא אמרי "עד חצות" - כדי להרחיק את האדם מן העבירה.

כדתניא:

"חכמים עשו סייג לדבריהם, כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב, ואומר: 'אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא, ואישן קימעא, ואחר כך אקרא קריאת שמע ואתפלל', וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה. אבל אדם בא מן השדה בערב, נכנס לבית הננסות אם רגיל לקרות קורא. ואם רגיל לשנות שונה, וקורא קריאת שמע ומתפלל, ואוכל פתו ומברך, וכל העובר על דברי חכמים - חייב מיתה."

מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני: "חייב מיתה",
 ומאי שנא הכא דקתני "חייב מיתה"?

איבעית אימא:

משום דאיכא אונס שינה.

ואיבעית אימא:

לאפוקי ממאן דאמר: "תפלת ערבית רשות",
 קא משמע לן דחובה.

12. ד, ב

רפ"י

מסייע ליה לר' יוחנן. דאמר ערבית נמי ק"ש ואחר כך תפלה כדי שיסמוך גאולה לתפלה. ודלא כר' יהושע בן לוי דאמר תפלה ואחר כך ק"ש:

זה הסומך. וכל שכן דשחרית דעיקר גאולת מצרים בשחרית הוה כדכתיב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל (במדבר לג) וסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים דכתיב ה' צורי וגואלי (תהלים יט) וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה (שם כ) ואמרי' בברכות ירושלמי (פ"א) מי שאינו סומך גאולה לתפלה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא ודפק על פתחו של מלך יצא המלך ומצאו שהפליג אף הוא הפליג אלא יהיה אדם מקרב להקבי"ה אליו ומרצהו בתשבחות וקלוסין של יציאת מצרים והוא מתקרב אליו ובעודו קרוב אליו יש לו לתבוע צרכיו:

באמצע תקנום. בין שני ק"ש תקנו כל תפלות של יום דקא סבר תפלת ערבית קודמת לק"ש:
גאולה מאורתא לא הוי. הילכך גאולה דאורתא לא חשיבא לאהדורי עלה סמיכת תפלה:
מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה. דבשחרית כולהו מודו דבעי מסמך:

אמר מר:

"קורא קריאת שמע ומתפלל".

מסייע ליה לרבי יוחנן.

דאמר רבי יוחנן:

איזהו בן העולם הבא?

זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית.

רבי יהושע בן לוי אומר:

תפלות באמצע תקנום.

במאי קא מפלגי?

אי בעית אימא קרא,

אי בעית אימא סברא.

אי בעית אימא סברא:

דרבי יוחנן סבר: גאולה מאורתא נמי הוי,

אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא.

ורבי יהושע בן לוי סבר:

כיון דלא הויא אלא מצפרא לא הויא גאולה מעלייתא.

ואיבעית אימא קרא:

ושניהם מקרא אחד דרשו,

דכתיב: **"בשכבך ובקומך"**,

רבי יוחנן סבר: מקיש שכיבה לקימה,

מה קימה קריאת שמע ואחר כך תפלה,

אף שכיבה נמי קריאת שמע ואחר כך תפלה.

רבי יהושע בן לוי סבר:

מקיש שכיבה לקימה,

מה קימה קריאת שמע סמוך למטתו,

אף שכיבה נמי קריאת שמע סמוך למטתו.

מתלב מר בריה דרבינא:

"בפערב מברך שתים, לפניה, ושתים לאחריה".

ואי אמרת בעי לסמוך - הא לא קא סמך גאולה לתפלה, דהא בעי למימר 'השכיבנו'!

אמר:

כיון דתקינו רבנן 'השכיבנו', כגאולה אריכתא דמיא.

דאי לא תימא הכי, שחרית היכי מצי סמיה?

והא אמר רבי יוחנן: בתחלה אומר: **"ה' שפתי תפתח"** (תהלים נא, ז),

ולבסוף הוא אומר: **"יהי לרצון אמרי פי"** (תהלים יט, טו).

אלא,

התם כיון דתקינו רבנן למימר **"ה' שפתי תפתח"** - כתפלה אריכתא דמיא,

הכא נמי, כיון דתקינו רבנן למימר 'השכיבנו' - כגאולה אריכתא דמיא.

13. ד, ב

רש"י

שלוש פעמים. כנגד שלש תפלות :
דאית ביה תרתי. דאתי באל"ף
 בי"ת ויש בו שבה הכנת מזון לכל
 חי :
אפילו הכי. אף על פי שהפסיק נו"ן
 מפני נפילה שבה ולא אבה לרמזה
 חזר ורמז סמיכת הנפילה תכף לה :
ויעף אלי. בפריחה אחת ולא הרגיע
 בינתים :
מועף ביעף. שתי פריחות :
באחת. בפריחה אחת :
אמרו בלבבכם. אמרו מה שכתוב
 על לבבך (דברים ו) :
על משכבכם. שנאמר בשכבך :
ודומו. בשינה אחרי כן :

אמר רבי אלעזר בר אבינא¹²:
 כל האומר **"תהלה לדוד"** בכל יום שלש פעמים,
 מובטח לו שהוא בן עולם הבא.

מאי טעמא?

אילימא משום דאתיא באל"ף בי"ת - נימא: **"אשרי תמימי דרך"** דאתיא בתמניא אפי"ן!

אלא משום דאית ביה: **"פותח את דרך"**¹³ (תהילים קמה, טז).

נימא 'הלל הגדול' דכתיב ביה: **"נתן להם לכל בשר"**¹⁴ (תהילים קלו, כה)!

אלא משום דאית ביה תרתי.

אמר רבי יוחנן:

מפני מה לא נאמר נו"ן ב**"אשרי"**?

מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל,

דכתיב: **"נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל"**¹⁵ (עמוס ה, ב).

במערבא מתרצי לה הכי:

נפלה ולא תוסיף לנפול עוד, קום בתולת ישראל.

אמר רב נחמן בר יצחק:

אפילו הכי, חזר דוד וסמך ברוח הקדש,

שנאמר: **"סומך ה' לכל הנופלים"**.

אמר רבי אלעזר בר אבינא:

גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל.

דאילו במיכאל כתיב: **"ויעף אלי אחד מן השרפים"** (ישעיהו ו, 1),

ואילו גבי גבריאל כתיב: **"והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתהלה מעף ביעף"** (דניאל ט, כא).

מאי משמע דהאי **"אחד"** מיכאל הוא?

אמר רבי יוחנן:

אתיא **"אחד"** **"אחד"**,

כתיב הקא **"ויעף אלי אחד מן השרפים"** (ישעיהו ו, 1),

וכתיב ה"תם: **"והנה מיכאל אחד השרפים הראשונים בא לעזרני"** (דניאל י, ג).

תנא:

"מיכאל באחת,

גבריאל בשתיים,

אליהו בארבע,

ומלאך המות בשמנה, ובשעת המגפה באחת".

¹² ע"פ מסורת הש"ס וכתב".

¹³ פותח את דרך ומשביע לכל חי רצון

¹⁴ נתן להם לכל בשר כי לעולם חסדו

¹⁵ נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נששה על אדמתה אין מקימה

14. ד, ב - ה, א

רפ"י

ואם תלמיד חכם הוא. שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו בכך:
ירגזו יצר טוב. שיעשה מלחמה עם יצר הרע:
ודמונו סלה. יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית:
זה מקרא. חומש שמצוה לקרות בתורה:
זו משנה. שיתעסקו במשנה:
זה גמרא. סברת טעמי המשניות שממנו יוצאה הוראה. אבל המורים הוראה מן המשנה נקראו מבלי העולם במס' סוטה (דף כב.):
כאילו אחוז חרב של שתי פיות בידו. להרוג את המזיקין:
מאי משמע. דבקריאת שמע:
התעיף עיניו בו. אם תכפל וסגרת עיניך בתורה היא משתכחת ממך:
ובני רשף יגביהו עוף. העוף מסלקם ממך:
קטב מרי. זה שם שד הצהרים במסכת פסחים (דף קיא):
ולחומי רשף. כתיב בין רעב למזיקין נדרש לפניו ולאחריו יסורין ומזיקין:

אמר רבי יהושע בן לוי:
 אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת מצוה לקרותו על מטתו.

אמר רבי יוסי:
 מאי קרא?

"**רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משפכם ודמו סלה**" (תהלים ד, ה).

אמר רב נחמן:

אם תלמיד חכם הוא אין צריך.

הא

אמר אביי:

אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי,

כגון: "**בידך אפקיד רוחי, פדיטה אותי ה' אל אמת**" (תהלים לא, ו).

אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש:

לעולם ירגזו אדם יצר טוב על יצר הרע,

שנאמר: "**רגזו ואל תחטאו**,"

אם נצחו - מוטב,

ואם לאו - יעסוק בתורה,

שנאמר: "**אמרו בלבבכם**."

אם נצחו - מוטב,

ואם לאו - יקרא קריאת שמע,

שנאמר "**על משפכם**."

אם נצחו - מוטב,

ואם לאו - יזכור לו יום המיתה,

שנאמר "**ודמו סלה**."

ואמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש:

מאי דכתיב: "**ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם**"¹⁶ (שמות כה, יב)

"**לחת**" - אלו עשרת הדברות,

"**תורה**" - זה מקרא,

"**המצוה**" - זו משנה,

"**אשר כתבתי**" - אלו נביאים וכתובים,

"**להורתם**" - זה תלמוד,

מלמד שכולם נתנו למשה מסיני.

אמר רבי יצחק:

כל הקורא קריאת שמע על מטתו,

כאלו אחוז חרב של שתי פיות בידו,

שנאמר: "**רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם**" (תהלים קמט, ו).

מאי משמע?

אמר רב זוטרא ואיתימא רב אשי:

מרישא דעינא, דכתיב: "**יעלוו חסידים כבוד ורגזו על משכבותם**" (תהלים קמט, ה).

וכתיב בתריה: "**רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם**" (תהלים קמט, ו).

ואמר רבי יצחק:

כל הקורא קריאת שמע על מטתו מזיקין בדילין הימנו.

¹⁶ עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם

שְׁנָאֵמַר: "וּבְנֵי רִשָּׁף יִגְבִּיהוּ עוֹף"¹⁷ (איוב ה, ז),

וְאִין "עוֹף" אֶלְא תוֹרָה,

שְׁנָאֵמַר: "הִתְעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאִינְנוּ" (משלי כג, ה).

וְאִין "רִשָּׁף" אֶלְא מְזִיקִין,

שְׁנָאֵמַר: "מְזִי רָעַב וְלִהְמֵי רִשָּׁף וְקָטַב מְרִירֵי"¹⁸ (דברים לב, כד).

15. ה, א-ב

רָשָׁי

אפילו תינוקות של בית רבן יודעים. שהתורה מגינה שלמדין מספר חומש אם שמוע תשמע כל המחלה אשר שמתי וגו'. ואפילו הקטנים שלא הגיעו לספר איוב כבר למדו:

החשיתי מוטב. מן התורה:

וכאבי נעכר. מכה עכורה:

המוכר עצב. שפירש הימנו דבר חשוב כזה ומתוך דחקו מכרו:

ושמח. שהרי הקב"ה מזהירם מלעזוב אותה ומשבחה לפנייהם בלקח טוב אחר שנתנה להם:

פשפש ולא מצא. לא מצא עבירה בידו שבשבילה ראוי יסורין הללו לבא:

אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. שבשביל יסורין צריך אדם לבא לידי תלמוד תורה: יסורין של אהבה. הקב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכיותו:

וה' חפץ דכאו החלי. מי שהקב"ה חפץ בו מחלה ביסורין:

אשם. קרבן:

נפשו. מדעתו:

אמר רבי שמעון בן לקיש:

כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו,

שְׁנָאֵמַר: "וּבְנֵי רִשָּׁף יִגְבִּיהוּ עוֹף" (איוב ה, ז).

וְאִין "עוֹף" אֶלְא תוֹרָה,

שְׁנָאֵמַר "הִתְעִיף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאִינְנוּ" (משלי כג, ה),

וְאִין "רִשָּׁף" אֶלְא יְסוּרִין,

שְׁנָאֵמַר: "מְזִי רָעַב וְלִהְמֵי רִשָּׁף" (דברים לב, כד).

אמר ליה רבי יוחנן:

הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו,

שְׁנָאֵמַר: "וְיֵאמַר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֶלְקֶיךָ, וְהִיטֵר בְּעֵינֶיךָ תַעֲשֶׂה,

וְהָאֲנֹתָ לְמִצְוֹתָיו וְשִׁמְרָתָם כָּל חֻקָּיו,

כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שִׁמְתִי בְּמִצְוֹתַי לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה' רֹפֵאֲךָ" (שמות טו, כו)!

אלא, כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק,

הקדוש ברוך הוא מביא עליו יסורין מכווערין ועוכרין אותו,

שְׁנָאֵמַר: "וְנִאֲלַמְתִּי דַמְיָהּ הַחֲשִׁיתִי מִטוֹב וּכְאֹבִי נִעְפָּר" (תהלים לט, ג),

וְאִין "טוֹב" אֶלְא תוֹרָה,

שְׁנָאֵמַר: "כִּי לָקַח טוֹב נִתַּתִּי לָכֶם תוֹרָתִי אֵל תַּעֲזוּבוּ" (משלי ד, ב).

אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא:

בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם.

מדת בשר ודם - אדם מוכר חפץ לחבירו, מוכר עצב, ולקח שמחה,

אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן.

נתן להם תורה לישראל ושמחה, שְׁנָאֵמַר: "כִּי לָקַח טוֹב נִתַּתִּי לָכֶם תוֹרָתִי אֵל תַּעֲזוּבוּ" (משלי ד, ב).

אמר רבא ואיתימא רב חסדא:

אם רואה אדם שיסורין באין עליו - יפשפש במעשיו,

שְׁנָאֵמַר: "וְנִחַפְּשָׁה דְרַמְיֵנוּ וְנִחַקְרָה וְנִשׁוּבָה עַד ה'" (איכה ג, מ).

פשפש ולא מצא - יתלה בבוטול תורה,

שְׁנָאֵמַר: "אֲשֶׁרִי הַגִּבֹּר אֲשֶׁר תִּסְרְנוּ יָהּ וּמִתּוֹרָתָךְ תִּלְמַדְנוּ" (תהלים צד, יב),

ואם תלה ולא מצא - בידוע שיסורין של אהבה הם,

שְׁנָאֵמַר: "כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב ה' יוֹכִיחַ"¹⁹ (משלי ג, יב).

אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא:

כל שהקדוש ברוך הוא חפץ בו - מדכאו ביסורין,

שְׁנָאֵמַר: "זֶה חֲפֵץ דְּכָאוּ הַחֲלִי"²⁰ (ישעיה נג, י'),

יכול אפילו לא קבלם מאהבה?

תלמוד לומר: "אם תשים אשם נפשו" (ישעיה נג, י'),

מה "אשם" לדעת, אף יסורין לדעת.

ואם קבלם מה שכרו?

"יראה זרע יאריך ימים" (ישעיה נג, י').

ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו,

¹⁷ אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף

¹⁸ מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי ושוך בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר

¹⁹ כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בני ירצה

²⁰ זה חפץ דכאו החלי אם תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלה.

שנאמר: "והפך ה' בידו יצלה" (ישעיה נג, י).

פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר הנינא.

חד אמר: אלו הם יסורין של אהבה:

כל שאין בהן בטול תורה,

שנאמר: "אשרי הגבר אשר תיסרנו זה ומתורתך תלמדנו" (תהלים צד, יב).

וחד אמר: אלו הם יסורין של אהבה:

כל שאין בהן בטול תפלה,

שנאמר: "ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתו וחסדו מאתי" (תהלים סו, כ).

כ"י

אמר להו רבי אבא בריה דרבי חייה בר אבא:

הכי אמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן:

אלו ואלו יסורין של אהבה הן,

שנאמר: "מי את אשר יאהב ה' יוכיח",

אלא מה תלמוד לומר "ומתורתך תלמדנו"? אל תקרי "תלמדנו", אלא 'תלמדנו':

דבר זה, מתורתך תלמדנו,

קל וחומר משן ועין,

מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם, עבד יוצא בהן לחרות,

יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה.

והיינו דרבי שמעון בן לקיש,

דאמר רבי שמעון בן לקיש:

נאמר "ברית" במלח, ונאמר "ברית" ביסורין,

נאמר "ברית" במלח, דכתיב: "ולא תשבית מלח ברית"²¹ (ויקרא ב, ג),

ונאמר "ברית" ביסורין, דכתיב: "אלה דברי הברית" (דברים כח, ט),

מה "ברית" האמור במלח, מלח מקמתקת את הבשר,

אף "ברית" האמור ביסורין, יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם.

תניא:

"רבי שמעון בן יוחאי אומר:

שלוש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל,

ובולו לא נתנו אלא על ידי יסורין,

אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא.

תורה מניין?

שנאמר: "אשרי הגבר אשר תיסרנו זה, ומתורתך תלמדנו" (תהלים צד, יב).

ארץ ישראל?

דכתיב: "מי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיה מיסר" (דברים ח, ה),

וכתיב בתריה: "מי ה' אלהיה מביאך אל ארץ טובה".

העולם הבא?

דכתיב: "מי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר" (משלי ו, כג).

תני תנא קמיה דרבי יוחנן:

"כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בנו - מוחלין לו על כל עונותיו."

הב

אמר ליה רבי יוחנן:

בשלמא "תורה וגמילות חסדים" דכתיב: "בהסד ואמת יכפר עון" (משלי טז, ו),

"הסד" - זו גמילות חסדים,

שנאמר: "ודרך צדקה וחסד ימצא חיים צדקה ויבד" (משלי כא, כא),

"אמת" - זו תורה,

²¹ ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל קרבנך תקריב מלח

שְׁנָאמֵר: "אֲמַת קְנָה וְאֵל תִּמְכֹּר"²² (משלי כג, כג).
אֵלָא "קוֹבֵר אֶת בְּנָיו" מִנֵּין?

תְּנָא לִיה הֵהוּא סְבָא מִשּׁוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן יוֹחָאי:
אֲתִיא "עוֹן" "עוֹן".

כְּתִיב הָכָא: "בְּחֶסֶד וְאֲמִת יִכְפֹּר עוֹן" (משלי טז, ו),
וּכְתִיב הָתָם: "וּמִשְׁלֵם עוֹן אָבוֹת אֶל חֵיק בְּנֵיהֶם" (ירמיהו לב, יח).

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:
נִגְעִים וּבָנִים אֵינָן יִסּוּרִין שֶׁל אֶהְבֵּה.

וְ"נִגְעִים" לֹא!?

וְהִתְנִיא:

"כָּל מִי שִׁישׁ בּוֹ אֶחָד מֵאֲדָבָעָה מְרָאוֹת נִגְעִים הִלְלוּ אֵינָן אֵלָא מְזַבַּח כְּפָרָה!"

"מְזַבַּח כְּפָרָה" - הוּו,

"יִסּוּרִים שֶׁל אֶהְבֵּה" - לֹא הוּו.

וְאִי בְּעִית אֵימָא:

הָא לָן וְהָא לְהוּ.

וְאִי בְּעִית אֵימָא:

הָא בְּצַנְעָא, הָא בְּפְרֵהֶסְיָא.

"וּבָנִים" לֹא!?

הִיכִי דְמִי?

אֵילִימָא דְהוּו לְהוּ וּמִתְנו -

וְהָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן:

דִּין גְּרָמָא דְעֵשִׂירָאָה בִּיר!

אֵלָא הָא - דְלֹא הוּו לִיה כְּלָל.

וְהָא - דְהוּו לִיה וּמִתְנו.

רַבִּי חֲזִיָא פֶּר אַבָּא חֲלָשׁ, עַל לְגַבִּיה רַבִּי יוֹחָנָן,

אָמַר לִיה: חֲבִיבִין עֲלִיךְ יִסּוּרִין?

אָמַר לִיה: לֹא הֵן וְלֹא שְׂכָרָן.

אָמַר לִיה: הֵב לִי יָדָךְ.

יְהֵב לִיה יְדִיה, וְאוֹקְמִיה.

רַבִּי יוֹחָנָן חֲלָשׁ, עַל לְגַבִּיה רַבִּי חֲזִיָא,

אָמַר לִיה: חֲבִיבִין עֲלִיךְ יִסּוּרִין?

אָמַר לִיה: לֹא הֵן וְלֹא שְׂכָרָן.

אָמַר לִיה: הֵב לִי יָדָךְ.

יְהֵב לִיה יְדִיה, וְאוֹקְמִיה.

אֲמַאי? לֹאקִים רַבִּי יוֹחָנָן לְנַפְשִׁיה!

אָמַר:

אֵין חֲבוּשׁ מִתִּיר עֲצָמוֹ מִבֵּית הָאֲסוּרִים.

רַבִּי אֶלְעָזָר חֲלָשׁ, עַל לְגַבִּיה רַבִּי יוֹחָנָן,

חִזָּא דְהוּו קָא גְּנִי בְּבֵית אָפֶל.

רַבִּי

הָא לָן וְהָא לְהוּ. בא"י שְׁעָרֵי חוּמָה
מְקוּדְשׁוֹת בְּהָ וּמְצוּרַע טְעוֹן שִׁלּוּחַ
חוּצָה לְהֵן אֵינָן יִסּוּרִין שֶׁל אֶהְבֵּה.
בְּבַל שְׁאִין טְעוּנִין שִׁלּוּחַ וְהֵן מְזוּבַח
כְּפָרָה הוּו יִסּוּרִין שֶׁל אֶהְבֵּה:

בְּצַנְעָא. תַּחַת בְּגָדֵיו:

דִּין גְּרָמָא דְעֵשִׂירָאָה בִּיר. זֶה עֲצָם
שֶׁל בֶּן עֵשִׂירֵי שְׁמֵת לוֹ:

בִּיר. כְּמוֹ בֶר וְצַר עֲצָם פְּחוֹת
מְכַשְׁעוּרָה מִמֵּנוּ בְּסוּדְרוֹ לְעַגְמַת
נֶפֶשׁ. וּגְבָרָא רְבָא כְּרִי"י לֹא בָאוּ לוֹ
יִסּוּרִין שְׁאִינָן שֶׁל אֶהְבֵּה:

דְּהוּו לְהוּ בְּנִים וּמִתְנו. הוּו לְהוּ
יִסּוּרִין שֶׁל אֶהְבֵּה שֶׁהֵאֱבֹלוֹת
מְכַפְרַת עַל עוֹנוֹתָיו:

גְּלִיָּה. ר' יוֹחָנָן לְדַרְעִיָּה:

וּנְפֵל נְהוּרָא. שֶׁהִיָּה בְּשֵׁרוֹ מְבַהִיק
שִׁיפָה הִיָּה מֵאֵד כְּדָאֲמַרִּין בְּב"מ
בְּהַשׁוֹכֵר אֶת הַפּוֹעֲלִים (דף פד.):

אִי מִשּׁוּם תּוֹרָה. שֶׁלֹּא לְמַדַּת הַרְבֵּה
כְּרַצוֹנָךְ:

אֶחָד הַמְרַבֵּה וְאֶחָד הַמְמַעִיט. לְעַנְיָן
קֶרְבָּנוֹת שְׁנוּיָה בְּשִׁלְהֵי מִנְחוֹת (דף
קי). נֹאמַר בְּעוֹלַת בְּהֵמָה רִיחַ נִיחוּחַ
וּבְמִנְחָה רִיחַ נִיחוּחַ לְלַמְדָךְ שֶׁאֶחָד
הַמְרַבֵּה וְכו':

אִי מִשּׁוּם מְזוּנִי. שְׁאִינְךְ עֵשִׂיר:

עַל דָּא וְדָאִי קָא בְּכִית. עַל זֶה וְדָאִי
יֵשׁ לְךָ לְבַכּוֹת:

דְּנִי. חֲבִיּוֹת:

תְּקִיפּוּ. הַחֲמִיצוֹ:

לִיעֵינָן מִר בְּמִילִיה. יִפְשַׁפֵּשׁ
בְּמַעֲשָׂיו:

אִי אִיכָא דְשָׁמִיעַ עַלֵי מִילְתָא לִימָא.

אִם יֵשׁ בְּכֶם שֶׁשָּׁמַע עַלֵי דְבַר שְׁאֵנִי
צְרִיךְ לְחַזֹּר בִּי יוֹדִיעֵנִי:

שְׁבִישָׁא. חֲלָקוּ בְּזִמְרוֹת הַגֶּפֶן
שְׁחוֹתְכִין מֵהֵן בְּשַׁעַת הַזְּמִיר וְתִנֵּן
(בְּב"מ דף קג.) כֶּשֶׁם שְׁחוֹלְקִין בֵּין
כֵּךְ חוֹלְקִין בְּזִמְרוֹת וּבְקִנִּים
שְׂרִיגִים מִתְרַגְּמִין שְׁבִישִׁין
(בְּרַאשִׁית מ):

מִי שְׁבִיק לִי מִיָּדִי מִיָּנִיה. וְכִי אֵינִי
חֲשׂוֹד בְּעֵינַיִם שֶׁהוּא גּוֹנֵב לִי הַרְבֵּה

יּוֹתֵר מִחֲלָקוּ:

בְּתֵר גְּנָבָא גְּנּוּב כּו'. הַגּוֹנֵב מִן הַגְּנֵב

אִף הוּא טוֹעֵם טוֹעֵם גְּנָבָה:

גלייה לדרעיה ונפל נהורא,
 חזייה דהוה קא בכי רבי אלעזר.
 אמר ליה: אמאי קא בכית?
 אי משום תורה - דלא אפשות, שנינו: "אחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכנין לבו לשמים!"
 ואי משום מזוני - לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות!
 ואי משום בני - דין גרמא דעשיקאה ביר!
 אמר ליה: להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא,
 אמר ליה: על דא ודאי קא בכית, ובכו תרוייהו.
 אדהכי והכי אמר ליה: חביבין עליך יסורין?
 אמר ליה: לא הן ולא שחרן.
 אמר ליה: הב לי ירך.
 יהב ליה ידיה, ואוקמיה.

רב הונא תקיפו ליה ארבע מאה דני דחמרא,
 על לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, ורבנן ואמרי ליה רב אדא בר אהבה ורבנן,
 ואמרו ליה: לעיין מר במיליה.
 אמר להו: ומי חשידנא בעיניכו?
 אמרו ליה: מי חשיד קודשא בריך הוא דעביד דינא בלא דינא?
 אמר להו: אי איכא מאן דשמיע עלי מלתא, לימא.
 אמרו ליה: הכי שמיע לן, דלא יהיב מר שבישא לאריסיה.
 אמר להו: מי קא שביק לי מידי מיניה? הא קא גניב ליה כוליה!
 אמרו ליה: היינו דאמרי אינשי: "בתר גנבא גנוב, וטעמא טעים".
 אמר להו: קבילנא עלי דיהיבנא ליה.
 איכא דאמרי: הדר חלא והוה חמרא.
 ואיכא דאמרי: אייקר חלא, ואיזדבן בדמי דחמרא.

16. ה, ב

רש"י

סמוך למטתי. כל ימי נזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקרא ק"ש ואתפלל:
צפון לדרום. ראש ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות:
וצפונך. לשון צפון וסיפיה דקרא ישבעו בנים:
תמלא בטנם. תמלא ימי הריונם:

תניא:

"אבא בנימין אומר:**על שני דברים הייתי מצטער כל ימי:****על תפלתי שתהא לפני מטתי,****ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום."****"על תפלתי שתהא לפני מטתי" -**

מאי "לפני מטתי"?

אילימא לפני מטתי ממש,

והאמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא רבי יהושע בן לוי:

מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר?

שנאמר: **"ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל!"**

לא תימא: "לפני מטתי",

אלא אימא: "סמוך למטתי".

"ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום,"

דאמר רבי חמא ברבי חנינא, אמר רבי יצחק:

כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים,

שנאמר: **"וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים"**²³ (תהלים יז, יד).

רב נחמן בר יצחק אמר:

אף אין אשתו מפלת נפלים.

כתיב הכא: **"וצפונך תמלא בטנם,"**וכתיב התם: **"וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה"** (בראשית כה, כד).²³ וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם.

17. ה, ב - ו, א

כ"י

טורף נפשו באפו. לך אומר אשר גרמת לך לטרוף את נפשך בפניך ומה היא הנפש זו תפלה כמו שנאמר ואשפוך את נפשי לפני ה' (ש"א א):

הלמענך תעזב ארץ. וכי סבור היית שבשבילך שיצאת תסתלק השכינה ויעזוב את חבירך המתפלל לפניו: **לוא הקשבת.** לשון המתנה היא: **למצותי.** בשביל מצותי אשר צויתי לגמול חסד: **לראות.** כל השדים העומדים לפניו:

כי כסלא לאוגיא. כשורת חפירה המקפת האוגיא שעושין תחת הגפנים כמו ששינינו (מ"ק דף ב) אין עושין אוגיות לגפנים לאסוף שם מים להשקות הגפן. כסלא הוא תלם של מענה המקפת סביב סביב את תל האוגיא והגפן נטוע בתל ובריש נדרים (דף ו ב) הדין אוגיא להוי פאה:

האי דוחקא דהוי בכלה. פעמים שבני אדם יושבים רווחים ביום השבת שבאין לשמוע דרשה ודומה להם כיושבים דחוקים: **הני ברכי דשלהי.** ברכים עייפים: **מאני דרבנן דבלו.** בגדי התלמידים שבלים מהר והם אינם בני מלאכה שיבלו בגדיהם: **מחופיא דידהו.** באין המזיקים ויושבין אצלם ומתחככים בהם. חופיא לשון חופף ומפספס (שבת דף ט) פריי"ר {חכוד} בלע"ז: **שלייתא דשונרתא.** שלית הולד של חתול נקבה: **בוכרתא.** הבכורה לאמה: **בת בוכרתא.** ואף אמה היתה בכורה: **ולימלי עיניה מניה.** ישים ממנה מעט בעיניו כל לשון נתינה בעין קורהו בלשון גמרא לשון מלוי לפי שבדבר מועט הוא מלא: **גובתא דפרזלא.** קנה חלול של ברזל: **ולחתמיה.** לקנה: **בגושפנקא דפרזלא.** בחותם של ברזל דבמדי דצייר וחתים לית להו רשותא כדאמרינן בכל הבשר בשחיטת חולין (דף קה ב):

תניא:

"אבא בנימין אומר:

שנים שנכנסו להתפלל, וקדם אחד מהם להתפלל, ולא המתין את חברו ויצא: טורפין לו תפלתו בפניו,

שנאמר: "טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ" ²⁴ (איוב יח, ד),

ולא עוד, אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל,

שנאמר: "ועתק צור ממקומו",

ואין "צור" אלא הקדוש ברוך הוא,

שנאמר: "צור ילדך תשי" ²⁵ (דברים לב, יח).

ואם המתין לו מה שכרו?

אמר רבי יוסי ברבי חנינא:

זוכה לברכות הללו,

שנאמר: "לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים.

ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך" ²⁶ (ישעיה מו, יח-יט) וגו'.

ו, א

תניא:

"אבא בנימין אומר:

אלמלי נתנה רשות לעין לראות,

אין כל בדיה יכולה לעמוד מפני המזיקין."

אמר אביי:

אינהו נפישו מינן, וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא.

אמר רב הונא:

כל חד וחד מינן, אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה ²⁷.

אמר רבא:

האי דוחקא דהוי ב'כלה' מנייהו הוי?

הני ברכי דשלהי מנייהו.

הני מאני דרבנן דבלו, מחופיא דידהו.

הני פרעי דמנפקון, מנייהו.

האי מאן דבעי למידע להו,

לייתי קיטמא נהילא, ונהדר אפורייה, ובצפרא חזי כי פרעי דתרנגולא.

האי מאן דבעי למחזינהו,

לייתי שילייתא דשונרתא, אוכמתא בת אוכמתא, בוכרתא בת בוכרתא,

וליקליה בנורא, ולשחקה, ולימלי עיניה מניה, וחזי להו.

ולשדייה בגובתא דפרזלא, ולחתמיה בגושפנקא דפרזלא, דילמא גנבי מניה,

ולחתום פומיה כי דהיכי לא ליתזק.

רב ביבי בר אביי עבד הכי,

חזא ואתזק,

בעו רבנן רחמי עליה,

ואתסי.

²⁴ "טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו".

²⁵ צור ילדך תשי ותשכח אל מחולך

²⁶ לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים. ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו, לא יכרת ולא ישמד שמו מלפני

²⁷ יפל מצדך אף ורכבה מימינה אליך לא יגש. (תהלים צא, ז)

18. ו, א

רס"י

במקום רנה. בבהכ"נ ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב: בעדת אל. בבית מועד שלו: ומנין לעשרה וכו'. עדה קרויה בעשרה שנא' עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר יד) יצאו כלב ויהושע: בקרב אלהים ישפוט. ואין בית דין קרוים אלהים אלא בגי' בפ"ק דסנהדרין (דף ג:): ויקשב ה'. ממתין להם שם: אשר אזכיר את שמי. אשר יזכר שמי על מצותי ודברי: אבא אליך. לשון יחיד הוא: מכתבן מליהו. כדכתיב ויכתב ספר זכרון לפניו (סיפא דקרא): קדמה שכינה ואתיא. קודם שיהיו כל העשרה: נצב בעדת אל. מעיקרא משמע: עד דיתבני. כדכתיב ישפוט. בשעת המשפט:

תניא:

"אבא בנימין אומר:

אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הננסות, שנאמר: "לשמע אל ה' ואל התפלה"²⁸ (מלכים א ח, כח). במקום רנה, שם תהא תפלה."

אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק:

מנין שהקדוש ברוך הוא מצוי בבית הננסות?

שנאמר: "אלהים נצב בעדת אל"²⁹ (תהלים פב, א).

ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם?

שנאמר: "אלהים נצב בעדת אל" (תהלים פב, א).

ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם?

שנאמר: "בקרב אלהים ישפט" (תהלים פב, א).

ומנין לשנים שיושבין ועוסקין בתורה ששכינה עמהם?

שנאמר: "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה"³⁰ (מלאכי ג, ז).

מאי "ולחושבי שמו"?

אמר רב אשי:

חשב אדם לעשות מצוה, ונאנס, ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה.

ומנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה ששכינה עמו?

שנאמר: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתניך" (שמות כ, כא).

וכי מאחר דאפילו חד, תרי מבעיאי?!

תרי מכתבן מלייהו בספר הזכרונות,

חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות.

וכי מאחר דאפילו תרי, תלתא מבעיאי?!

מהו דתימא: דינא שלמא בעלמא הוא, ולא אתיא שכינה,

קא משמע לן: דדינא נמי היינו תורה.

וכי מאחר דאפילו תלתא, עשרה מבעיאי?!

עשרה קדמה שכינה ואתיא,

תלתא עד דיתבני.

²⁸ לשמע אל ה' ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום

²⁹ אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט

³⁰ אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו

19. ו, א-ב

רס"י

עוז לעמו. ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתיב וראו וגוי ויראו ממך:
מה כתיב בהו. בשלמא בתפילין דידן כתיב שמע (דברים ו) והיה אם שמוע (שם יא) קדש לי כל בכור (שמות יג) והיה כי יביאך פרשיות שנצטוו בהם לשום זכרון מצותיו של הקב"ה אות וזכרון להם לישראל אלא בדידיה מאי כתיב בהו:
האמרת. לשון חשיבות ושבח כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים צד). ישתבחו:
בשאר בתי מאי. שהרי ארבעה בתים הם.
וכלהו כתיבי באדועיה. כל הכתובים הללו כתובים בזרוע בבית אחד שאותן של יד אינן אלא בית אחד כדאמרין במנחות (דף לד:) וכל הפרשיות כתובות בו:

אמר רבי אבין בר רב אדא אמר רבי יצחק:

מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין?

שנאמר: **"נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו"** (ישעיהו סב, ח),

"בימינו" - זו תורה,

שנאמר: **"מימינו אש דת למו"** (דברים לג, ב),

"ובזרוע עזו" - אלו תפילין,

שנאמר: **"ה' עז לעמו יתן"** (תהלים כט, יא).

ומנין שהתפילין עוז הם לישׂראל?

דכתיב: **"ודאו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וידאו ממך"** (דברים כח, י).

ותניא:

"דבי אליעזר הגדול אומר:

אלו תפילין שבדראש".

אמר ליה רב נחמן בר יצחק לרב חייה בר אבין:

הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו?

אמר ליה:

"ומי פעמך ישׂראל גוי אחד בארץ" (דברי הימים א יז, כא).

ומי משתבח קודשא בריך הוא בשבחייהו ישׂראל?

אין.

דכתיב: **"את ה' האמרת היום"**³¹ (דברים כו, יז).

וכתיב: **"זה האמירך היום"**³² (דברים כו, יז-יח).

אמר להם הקדוש ברוך הוא לישׂראל:

אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם,

ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם.

אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר **"שמע ישׂראל ה' אלהינו ה' אחד"** (דברים ו, ד),

ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר: **"ומי פעמך ישׂראל גוי אחד בארץ"** (דברי הימים

אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי:

תינח בחד ביתא, בשאר בתי מאי?

אמר ליה:

"מי גוי גדול"³³ (דברים ד, ז),

"ומי גוי גדול"³⁴ (דברים ד, ח),

"אשריך ישׂראל"³⁵ (דברים לג, כט),

"או הנסה אלהים"³⁶ וגו' (דברים ד, לד),

"ולתתך עליון"³⁷ (דברים כו, ט).

אי הכי,

נפישׂי להו טובי בתי!

אלא, **"מי גוי גדול"** **"ומי גוי גדול"** דמנין להדדי, בחד ביתא.

"אשריך ישׂראל" **"ומי פעמך ישׂראל"** בחד ביתא,

³¹ את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמור חוקיו ומצוותיו ומשפטיו ולשמוע בקולו

³² זה האמירך היום להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך ולשמור כל מצוותיו

³³ מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו, כה' אלוהינו בכל קראנו אליו

³⁴ ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אני נותן לפניכם היום

³⁵ אשריך ישׂראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עורך ואשר חרב גאותך ויחששו אויביך ואתה על במותימו תדרוך

³⁶ או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותיות ובמפתים

³⁷ ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך כאשר דיבר

"או הנסה אלהים" בחד ביתא,
"ולתתך עליון" בחד ביתא.

ו,ב וכולהו קתיבי באדרעיה.

20. ו, ב

ר"י

משאיל בו. מה טיבו של פלוני למה לא בא:
ירא את ה'. שהיה רגיל לבא אליו:
אשר הלך חשכים ואין נוגה לו.
 אשר עתה הלך למקום חשך אשר ימנע עצמו מלהשכים לפתחי:
ואין עונה. שיעור שיוכלו לענות דבר קדושה:
אלקי אברהם. שקבע מקום לתפלתו:
בעזרו. כדרך שהיה עוזר לאברהם:
אל יפסיע פסיעה גסה. לפי שמראה בעצמו שעכוב בית הכנסת דומה עליו כמשוי:
נרדפה. לשון מרוצה משמע שהרודף רץ:
לפרקא. לשמוע הדרשה:
מחליין רבנן שבתא. דאמר מר (שבת ד' קיג.): אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת שנאמר אם תשיב משבת רגלך:
אגרא דפרקא. עיקר קבול שכר הבריות הרצים לשמוע דרשה מפי חכם היא שכר המרוצה שהרי רובם אינם מבינים להעמיד גרסא ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד:
אגרא דכלה. שבת שלפני הרגל שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל:
אגרא דשמעתא סברא. שהוא יגע וטורח ומחשב להבין טעמו של דבר:

אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק:
 כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד, הקדוש ברוך הוא משאיל בו,
שנאמר: "מי בכם ירא ה' שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו"³⁸ (ישעיהו נ, י),
 אם לדבר מצוה הלך - "נוגה לו",
 ואם לדבר הרשות הלך - "אין נוגה לו".

"יבטח בשם ה'" (ישעיהו נ, י) - מאי טעמא?
 משום דהוה ליה לבטוח בשם ה', ולא בטח.

אמר רבי יוחנן:
 בשעה שהקדוש ברוך הוא בא בבית הכנסת,
 ולא מצא בה עשרה מיד הוא כועס,
שנאמר: "מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה"³⁹ (ישעיהו נ, ב).

אמר רבי חלבון, אמר רב הונא:
 כל הקובע מקום לתפלתו, אלהי אברהם בעזרו,
 וכשמת אומרים לו: 'אי עניו, אי חסיד, מתלמידיו של אברהם אבינו'.
 ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום?

דכתיב: **"וישם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם"** (בראשית יט, כח),
 ואין 'עמידה' אלא תפלה,
שנאמר: "ויעמד פינחס ויפלל" (תהלים קו, ל).

אמר רבי חלבון אמר רב הונא:
 היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה.

אמר אביי:
 לא אמרן אלא למיפק,
 אבל למיעל - מצוה למרהט,
שנאמר: "נרדפה לדעת את ה'" (הושע ו, ג).

אמר רבי זירא:
 מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא,
 אמינא: קא מחליין רבנן שבתא.
 כיון דשמענא להא דרבי תנחום אמר רבי יהושע בן לוי:
 לעולם ירוץ אדם לדבר הלכה ואפילו בשבת,
שנאמר: "אחרי ה' ילכו פאריה ישאג" (הושע יא, י),
 אנא נמי רהיטנא.

אמר רבי זירא:
 אגרא דפרקא - רהטא.

אמר אביי:
 אגרא דכלה - דוחקא.

³⁸ מי בכם ירא ה' שמע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נגה לו, יבטח בשם ה' וישען באלהיו
³⁹ מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה... הן בגערתי אחריב ים אשים נהרות מדבר

אָמַר רַבָּא:

אָגְרָא דְשִׁמְעֵתָא - סְבָרָא.

אָמַר רַב פֶּפְא:

אָגְרָא דְבֵי טַמְיָא - שְׁתִּיקוּתָא.

אָמַר מַר זוּטְרָא:

אָגְרָא דְתַעֲנִיתָא - צְדָקָתָא.

אָמַר רַב שִׁשְׁת:

אָגְרָא דְהַסְפָּדָא - דְלוּיִי.

אָמַר רַב אִשִּׁי:

אָגְרָא דְבֵי הַלּוּלִי - מִילִי.

רַש"י

אָגְרָא דְתַעֲנִיתָא צְדָקָתָא. שְׁנוּתָנִין
 צְדָקָה לְעַרְב לְפָרְנִסָּת הַעֲנִיִּים
 שֶׁהִתְעַנּוּ הַיּוֹם:
 דְלוּיִי. לְהַרִים קוֹל בְּלִשׁוֹן נְהִי
 וְעִגְמַת נֶפֶשׁ שִׁיבְכוּ הַשּׁוֹמְעִים:
 מִילִי. לְשִׁמּוֹחַ הַחֲתָן בְּדַבְרִים:

21. ו, ב

רס"י

אחורי בית הכנסת. כל פתחי בית הכנסת היו במזרח והכי תניא בתוספתא דמגילה (פרק ג) מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואחוריהם למזרח והמתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבית הכנסת נראה ככופר במי שהצבור מתפלל לפניו והא דרב הונא מוקי לה לאביי בדלא מהדר אפיה לבי כנישתא:

חלף ההוא טייעא. סוחר ערבי: **כדו בר כדו שתי בר.** רשות כי האי דאמרין בסוכה (ד' מה:): הא דעיילי בבר:

כרום זלות. סיפיה דקרא דלעיל: **דברים שעומדים ברומו של עולם.** כגון תפלה שעולה למעלה:

כיון שנצטרך אדם לבריות. הוא זל בעיניהם:

לראשנו. להיות נושה בנו דמתרגמינן כנושה (שמות כב) כרשיא:

אמר רב הונא:

כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא 'רשע', שנאמר: **"סביב רשעים יתהלכון"**⁴⁰ (תהלים יב, ט).

אמר אביי:

לא אמרו אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא, אבל מהדר אפיה לבי כנישתא - לית לן בה.

ההוא גברא דקא מצלי אחורי בי כנישתא, ולא מהדר אפיה לבי כנישתא, חלף אליהו, חזיה, אידמי ליה כטייעא, אמר ליה: פדו בר קיימת קמי מרד? ! שלף ספסרא וקטליה.

אמר ליה ההוא מרבנן לרב ביבי בר אביי, ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק: מאי **"פרם זלת לבני אדם"** (תהלים יב, ט)?

אמר ליה:

אלו דברים שעומדים ברומו של עולם, ובני אדם מזולזלין בהו.

רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו: כיון שנצטרך אדם לבריות, פניו משתנות ככרום, שנאמר: **"פרם זלת לבני אדם"**.

מאי **"פרום"**?

כי אתא רב דימי אמר:

עוף אחד יש בכרפי הים, ו"כרום" שמו, וכיון שחמה זורחת מתהפך לכמה גוונין.

רבי אמי ורבי אסי דאמרי תרוייהו:

כאלו נדון בשני דינים, אש ומים, שנאמר: **"הרפבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים"** (תהלים סו, יב).

⁴⁰ סביב רשעים יתהלכון כרום זולות לבני אדם

22. ו, ב

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא:
 לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה,
 שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה,
 שנאמר: **"ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר" וגו' "ענני ה' ענני"**⁴¹ (מלכים א יח, לו-לז),
"ענני" - שתירד אש מן השמים,
"ענני" - שלא יאמרו מעשי כשפים הם.

רבי יוחנן אמר:
 אף בתפלת ערבית שנאמר:
"תפון תפילתי קטרת לקניף משאת פפי מנחת ערב" (תהלים קמא, ב).

רב נחמן בר יצחק אמר:
 אף תפלת שחרית,
 שנאמר: **"ה' בקר תשמע קולי, בקר אענה לך ואצפה"** (שם ה, ד).

⁴¹ ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר ה' אלהי אברהם יצחק וישראל היום יודע כי אתה אלהים בישראל ואני עבדך ובדברך עשיתי את כל הדברים האלה. ענני ה' ענני וידעו העם הזה כי אתה ה' האלהים

23. ו, ב

רפ"י

עובר בחמשה קולות. מזלזל בחמשה קולות שבירך בהן הקב"ה את ישראל: אותן קולות דקודם מתן תורה הו'. הנך קולות בתראי היינו הנך דאיירי בהו לעיל וקאמר דנראין היו ואע"פ שהקול אינו נראה זה נראה: מביאים תודה בית ה'. כי אשיב את שבות וגו'. סיפיה דקרא דחמשה קולות דלעיל הוא:

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל הנהנה מסעדת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות, שנאמר: "קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול פלה קול אומרים הודו את ה' צבאות"⁴² (ירמיו) ואם משמחו מה שזכרו?

אמר רבי יהושע בן לוי: זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות, שנאמר: "ויהי ביום השלישי בהית הבקר ויהי קלת וברקים וענן כבד על ההר וקל שופר" וגו', "ויהי קול השפר" וגו', "והאלהים יעננו בקול"⁴³ (שמות יט, טז-יט).

איני?
והא כתיב: "זמן העם רואים את הקולות" (שמות כ, יח)!
אותן קולות, דקודם מתן תורה הו'.

רבי אבהו אמר: כאילו הקריב תודה, שנאמר: "מביאים תודה בית ה'" (ירמיהו לג, יא).

רב נחמן בר יצחק אמר: כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים, שנאמר: "מי אשיב את שבות הארץ כבראשנה אמר ה'".

⁴² קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול פלה קול אומרים הודו את ה' צבאות כי טוב ה' כי לעולם חסדו, מביאים תודה בית ה', כי אשיב את שבות הארץ כבראשנה אמר ה'
⁴³ ויהי קול השפר הולך וחזק מאד משה ידבר והאלהים יעננו בקול

24. ו, ב

כ"י

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא:

כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעים,

שנאמר: "סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא"⁴⁴ וגו' (קהלת יב, יג).

מאי "מי זה כל האדם"?

אמר רבי אלעזר:

אמר הקדוש ברוך הוא: כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל "זה".

רבי אבא בר כהנא אמר:

שקול "זה" כנגד כל העולם כולו.

רבי שמעון בן עזאי אומר, ואמרי לה רבי שמעון בן זומא אומר:

כל העולם, כולו לא נברא אלא לצוות ל"זה".

ואמר רבי חלבו אמר רב הונא:

כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום, יקדים לו שלום,

שנאמר: "בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד, טו).

ואם נתן לו ולא החזיר נקרא 'גזלן',

שנאמר: "ואתם בערתם הפרם גזלת העני בבתיכם" (ישעיה ג, יד).

בשביל זה. שיברא זה:
לצוות. שליווי {שול"ץ: צעצוע}
 בלע"ז:
גזלת העני. והלא אף גזלת העשיר
 גזלה היא אלא גזלת העני שאין לו
 כלום לגזול ממנו אלא שלא להשיב
 על שלמו

---

⁴⁴ סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצוותיו שמור כי זה כל האדם

25. ז, א

רש"י

ונענע לי בראשו. כמודה בברכתי
ועונה אמן:

ז, א

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי:
מנין שהקדוש ברוך הוא מתפלל?
שנאמר: "והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי" (ישעיהו נו, ז),
'תפלתם' לא נאמר, אלא "תפלתי",
מכאן שהקדוש ברוך הוא מתפלל.

מאי מצלי?

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב:
יהי רצון מלפני:
שיכבשו רחמי את כעסי,
ויגולו רחמי על מדותי,
ואתנהג עם בני במדת רחמים,
ואפגים להם לפני משורת הדין.

תניא:

"אמר רבי ישמעאל בן אלישע:
פעם אחת, נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים,
וראיתי אכתריאל יה' ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא,
ואמר לי: "ישמעאל בני, ברכני!"
אמרתי לו:
"יהי רצון מלפניך,
שיכבשו רחמיה את כעסה,
ויגולו רחמיה על מדותיה,
ותתנהג עם בני במדת הרחמים,
ותכנס להם לפני משורת הדין."
ונענע לי בראשו."

וקא משמע לן:
שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך.

26. ז, א

רש"י

דעת בהמתו לא הוה ידע. במסכת ע"א מפרש לה בפ"ק: מאי קרא. דאף הוי כרגע דכתיב כי רגע באפו חיים ברצונו.

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי: מניין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו, דכתיב: "פני ילכו והנהתי לה" (שמות לג, יד).

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואניח לה.

ומי איכא רתחא קמיה דקודשא בריה הוא?

אין,

דתניא:

"ואל זעם בכל יום"⁴⁵ (תהלים ז, יב),

וכמה זעמו?

רגע.

וכמה רגע?

אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמונה מאות ושמונים ושמונה בשעה,

וזו היא רגע.

ואין כל בריה יכולה לכיין אותה שעה,

חוץ מבלעם הרשע."

דכתיב ביה: "וידע דעת עליון" (במדבר כד, טז).

השתא דעת בהמתו לא הוה ידע, דעת עליון הוה ידע!?

אלא:

מלמד, שהיה ידע לכיין אותה שעה שהקדוש ברוך הוא כועס בה.

והיינו דאמר להו נביא לישראל:

"עמי זכר נא מה יעז בלק מלך מואב"⁴⁶ וגו' (מיכה ו, ה).

מאי "למען דעת צדקות ה"?

אמר רבי אלעזר:

אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל:

דעו כמה צדקות עשיתי עמכם,

שלא כעסתי בימי בלעם הרשע, שאלמלי כעסתי לא נשתיר משונאייהם של ישראל שריד ופליט.

והיינו דקאמר ליה בלעם לבלק:

"מה אקב לא קבה אל ומה אעם לא זעם ה" (במדבר כג, ח),

מלמד שכל אותם הימים לא זעם.

וכמה זעמו?

רגע.

וכמה רגע?

אמר רבי אבין ואיתימא רבי אבינא:

רגע כמימריה.

⁴⁵ אלהים שופט צדק ואל זעם בכל יום

⁴⁶ עמי זכר נא מה יעז בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור מן השטים עד הגלגל למען דעת צדקות ה'

ומנא לן דרגע רתח?

שנאמר: "כי רגע באפו חיים ברצונו" (תהלים ל, ו).

רס"י

בתלת שעי קמייתא. באחד מרגעי תלת שעות ראשונות: **שורייקי.** טי"יש {כתמים} בלעז: **לצדיק לא טוב.** לענוש את הבריות:

ואי בעית אימא:

מחכא: "חבי כמעט רגע עד ועבר זעם" (ישעיהו כו, כ).

ואימת רתח?

אמר אב"י:

בהנך תלת שעי קמייתא, כי חיורא כרבלתא דתרנגולא, וקאי אחד כרעא.

כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי!

כל שעתא אית ביה שורייקי סומקי, בההיא שעתא לית ביה שורייקי סומקי.

ההוא מינא דהוה בשבבותיה דרבי יהושע בן לוי, הוה קא מצער ליה טובא בקראי, יזמא חד שקל תרנגולא ואוקמיה בין פרעיה דערסא, ועיין ביה. סבר: כי מטא ההיא שעתא, אלטייה, כי מטא ההיא שעתא, ניים. אמר: שמע מיניה, לאו אורח ארעא למעבד הכי, "זרחמיו על כל מעשיו" (תהלים קמה, ט) כתיב. וכתיב: "גם ענוש לצדיק לא טוב" (משלי יז, כו).

תנא משמיה דרבי מאיר:

"בשעה שהחמה זורחת,

וכל מלכי מזרח ומערב מניחים בתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה, מיד בועס הקדוש ברוך הוא".

27. ז, א

כ"י

מרדות אחת. לשון רדוי והכנעה שאדם שם על **מאי קרא.** דאף הוי כרגע דכתיב כי רגע באפו חיים ברצונו לבו מאליו: **ורדפה את מאהביה וגו'.** וכשתראה שאין עוזר תשים על לבה לאמר אשובה אל אישי הראשון:

תחת גערה במבין. תחת גערה באדם מבין טובה מהכות כסיל מאה. תחת הטעם למעלה תחת התי"ו ולא כמו אל תירא ואל תחת (דברים א) שטעמו בחי"ת אלא למעלה תחת התי"ו ראשון לומר שהוא שם דבר שאי אפשר לפותרו לשון תפעל לומר תכניע את האדם אלא תכנע היא בעצמה. ולכך שינה את נקודתה לומר שהוא שם דבר:

ואמר רבי יוחנן משום **רבי יוסי:**

טובה מרדות אחת בלבד של אדם יותר מכמה מלקיות,

שנאמר: **"ורדפה את מאהביה"...**

"ואמרה: אלקה ואשובה אל אישי הראשון, כי טוב לי אז מעתה"⁴⁷ (הושע ב, ט).

וריש לקיש אמר:

יותר ממאה מלקיות,

שנאמר: **"תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה"** (משלי יז, י).

⁴⁷ ורדפה את מאהביה ולא תשיג אותם ובקשתם ולא תמצא ואמרה אלקה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה

28. ז, א

רפ"י

ג' דברים בקש משה ונתן לו. שהרי לכוף שאלתו כתיב גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה: להודיעו דרכיו. מנהג מדת משפטי כגון מפני מה צדיק וטוב לו רשע ורע לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו: את אשר .. אחון. את אשר יכמרו רחמי עליו לשעה ואע"פ שאינו כדאי: כשרציתי. בסנה: לא רצית. שנאי ויסתר משה פניו: ופליגא. דרי יהושע בן קרחה שמענישו על כך אדרבי שמואל שאמר קבל שכר על זה:

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי:

שלא היה דברים בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא ונתן לו. בקש שתשרה שכנינה על ישראל, ונתן לו, שנאמר: "הלוא בלכתך עמנו"⁴⁸ (שמות לג, טז).

בקש שלא תשרה שכנינה על אומות העולם, ונתן לו, שנאמר: "ונפלינו אני ועמך"⁴⁹ (שמות לג, טז).

בקש להודיעו דרכיו של הקדוש ברוך הוא, ונתן לו, שנאמר: "הודיעני נא את דרכיך" (שמות לג, יג).

אמר לפניו: רבונו של עולם! מפני מה:

יש צדיק וטוב לו?

ויש צדיק ורע לו?

יש רשע וטוב לו?

ויש רשע ורע לו?

אמר לו: משה, צדיק וטוב לו - צדיק בן צדיק,

צדיק ורע לו - צדיק בן רשע.

רשע וטוב לו - רשע בן צדיק,

רשע ורע לו - רשע בן רשע.

אמר מר:

"צדיק וטוב לו - צדיק בן צדיק, צדיק ורע לו - צדיק בן רשע".

איני?

והא כתיב: "פקד עון אבות על בנים"⁵⁰ (שמות לד, ז),

וכתיב: "ובנים לא יזמתו על אבות"⁵¹ (דברים כד, טז),

ורמינן קראי אהדרי,

ומשנינן: לא קשיא:

הא - כשאחזין מעשה אבותיהם בידיהם,

הא - כשאין אחזין מעשה אבותיהם בידיהם!

אלא, הכי קאמר ליה:

צדיק וטוב לו - צדיק גמור,

צדיק ורע לו - צדיק שאינו גמור,

רשע וטוב לו - רשע שאינו גמור,

רשע ורע לו - רשע גמור.

ופליגא דרבי מאיר,

ד"אמר רבי מאיר:

שתיים נתנו לו, ואחת לא נתנו לו,

שנאמר: "וחנתי את אשר אהן"⁵² (דברים לג, יט) - אף על פי שאינו הגון,

"ורחמתי את אשר ארחם" - אף על פי שאינו הגון.

"ויאמר לא תוכל לראות את פני"⁵³ (דברים לג, כ).

תנא משמיה דרבי יהושע בן קרחה:

⁴⁸ ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה

⁴⁹ ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה

⁵⁰ פקד עון אבות על בנים ועל בני בנים, על שלשים ועל רבעים

⁵¹ לא יזמתו אבות על בנים ובנים לא יזמתו על אבות איש בחטאו וימתו

⁵² ורחמתי את אשר אהן ורחמתי את אשר ארחם

⁵³ ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי

"בך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: בשרציתי לא רצית⁵⁴,
עבשיו שאתה רוצה, איני רוצה".

רש"י

לקלסתר פנים. כי קרן עור פניו:
ותמונת ח' יביט. זה מראה
אחורים כך שנוי בספרי (פ'
בהעלותך):
קשר של תפילין. מאחוריו הוא
ואמרי לעיל דהקב"ה מניח
תפילין:

ופליגא דרבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן,
דאמר רבי שמואל בר נחמני, אמר רבי יונתן:
בשכר שלש זכה לשלש,
בשכר "ויסתר משה פניו"⁵⁵ - זכה לקלסתר פנים.
בשכר "כי ירא" - זכה ל"וייראו מגשפת אליו" (דברים לד, ל).
בשכר "מהביט" - זכה ל"יתמנת ה' יביט" (במדבר יב, ח).

"והסרתני את כפי וראית את אהרי" ⁵⁶ (שמות לג, כג).

אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא:
מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא למשה קשר של תפילין.

⁵⁴ "ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל אלהים" (דברים ג, ו)

⁵⁵ ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים

⁵⁶ והסרתני את כפי וראית את אהרי ופני לא יראו

29. ז, א

ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי:
 כל דבור ודבור שיצא מפיו הקדוש ברוך הוא לטובה,
 אפילו על תנאי - לא חזר בו.
 מנא לן?
 ממושה רבינו,
 שנאמר: "הֲרַף מִמְּנֵי וְאַשְׁמִידֵם ... וְאַעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי עֲצוּם"⁵⁷ (דברים ט, יד).
 אף על גב דבעא משה רחמי עלה דמלתא ובטלה,
 אפילו הכי אוקמה בזרעיה,
 שנאמר: "בְּנֵי מוֹשֶׁה גִרְשׁוּם וְאַלְעִזֵּר... וַיְהִי בְּנֵי אֶלְעִזֵּר רַחֲבִיָּה הָרֵאשִׁי ...
 וּבְנֵי רַחֲבִיָּה רְבוּ לְמַעַלָּה" (דברי הימים א, כג, טו-יז).

ותני רב יוסף:
 "לְמַעַלָּה" - מַשְׁשִׁים רַבּוֹא,
 אֲתִיא רַבִּיָּה רַבִּיָּה.
 כְּתִיב הֵבֵא: "רְבוּ לְמַעַלָּה",
 וְכִתִּיב הֵתֵם: "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ"⁵⁸ (שמות א, ז).

⁵⁷ הֲרַף מִמְּנֵי וְאַשְׁמִידֵם ואמחה את שמם מתחת השמים וְאַעֲשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי עֲצוּם ורב ממנו
⁵⁸ וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם

30. ז, ב - ח, א

רפ"י

אדני אלהים. כתוב באל"ף דל"ת: **הפעם אודה את ה'**. לפי שראתה ברוח הקדש שיעקב מעמיד שנים עשר שבטים ולו ארבע נשים כיון שילדה בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה: **ראו מה בין בני לבן חמי.** על שם העתיד קראה שמו כדאמרינן לקמן שמא גרים: **רות.** המואביה משום דאיירי בפירושי השמות נקט לה: **למה רגשו גוים.** מה תועלת להם אלמא דבר קל הוא בעיניו:

ז,ב

אמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחי:**

מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם, לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא 'אדון', עד שבא אברהם וקראו 'אדון', שנאמר: **"וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי אֱלֹהִים בְּמַה אֲדַע כִּי אִירְשָׁנָה"** (בראשית טו, ח).

אמר רב:

אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם, שנאמר: **"וַעֲתָה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֵל תְּפִלַּת עֲבָדֶיךָ וְאֵל תְּחַנּוּנֵינוּ, וְהֵאָר פְּנֵיךָ עַל מַקְדְּשֶׁךָ הַשָּׁמַיִם לְמַעַן אֲדֹנָי"** (דניאל ט, יז), 'למענה' מפני ליה, אלא למען אברהם שקראו 'אדון'.

ואמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחי:**

מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו? שנאמר: **"פְּנֵי יִלְכוּ וְהִנְחֹתִי לָךְ"**.

ואמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחי:**

מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, לא היה אדם שהודה להקדוש ברוך הוא עד שבאתה לאה והודתו, שנאמר: **"הַפַּעַם אוֹדָה אֶת ה'"**⁵⁹ (בראשית כט, לה).

ראובן?

אמר רבי אלעזר:

אמרה לאה: ראו מה בין בני לבן חמי, דאילו בן חמי, אף על גב דמדעתיה זבניה לבכירותיה, דכתיב: **"וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב"** (בראשית כה, לג), חזו מה פתיב ביה: **"וַיִּשְׁטֹם עֲשׂוֹ אֶת יַעֲקֹב"** (בראשית כז, מא), וכתיב: **"וַיֹּאמֶר הַכִּי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פַעַמִּים"** וגו' (בראשית כז, לו), ואילו בני, אף על גב דעל פרחיה שקליה יוסף לבכירותיה מניה, דכתיב: **"וּבְחַלְלוֹ יַצְעִי אֲבוֹנוּ נִתְּנָה בְּכֹרְתוֹ לְבְנֵי יוֹסֵף"** (דברי הימים א ה, א) אפילו הכי לא אקנא ביה, דכתיב: **"וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלָהוּ מִיָּדָם"** (בראשית לו, כא).

רות,

מאי "רות"?

אמר רבי יוחנן:

שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקדוש ברוך הוא בשירות ותשבחות.

מנא לן דשקמא גרים?

אמר רבי אליעזר:

דאמר קרא: **"לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ"** (תהלים מו, ט), אל תקרי "שמות" אלא "שמות".

ואמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחי:**

קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלקמת גוג ומגוג, שנאמר: **"מִזְמוֹר לְדָוִד בְּכַרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוּם בְּנוֹ"** (תהלים ג, א),

⁵⁹ ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את ה' על כן קראה שמו יהודה

וְכָתִיב בְּתַרְוֵיהֶּן: "ה' מַה רַבּוּ צָרֵי רַבִּים קָמִים עָלָיו" (תהלים ג, ב),
 וְאֵילּוּ גָבִי מִלְחָמָת גּוֹג וּמִגּוֹג כְּתִיב: "לְמָה רָגַשׁוּ גּוֹיִם וּלְאֲמִים יִהְיֶה רִיק"⁶⁰ (תהלים ב, ב-ד),
 וְאֵילּוּ "מַה רַבּוּ צָרֵי" לֹא כְּתִיב.

רַס"י

מי שלבו נוקפו. הירא מעבירות שבידו:
אומר כן. מפרש אל תתחר במרעים אל תתקוטט והוא אינו כן אלא אל תתחר במרעים. להתגרות במעשיהם לומר אעשה כן גם אני:
ואומר אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום. אפשר לומר אל תתקוטט עם רשעים כי אם ביראת ה' יראי ה' אלא על כרחך אל יקנא לבך לעשות כמותן: יחילו. יצליחו. וחבירו על כן לא יחיל טובו (איוב כ):
מרום משפטיך מנגדו. מסולקין דיניך ברחוק הימנו:
יפיח בהם. בנפחתו הוא דוחה אותם כקש:

"מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו".
"מזמור לדוד"!?! 'קִינָה לְדָוִד' מִיִּבְעֵי לֵיהּ!

אמר רבי שמעון בן אבשלום:
 מְשַׁל לְמָה הַדְּבָר דּוּמָה?

לְאָדָם שֵׁיָצָא עָלָיו שֵׁטֶר חוֹב, קוֹדֵם שִׁפְרָעוּ הִיָּה עֶצֶב, לְאַחַר שִׁפְרָעוּ שְׂמֵחַ.

אִף כֵּן דָּוִד, כִּיּוֹן שֶׁאָמַר לוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: **"הֲנִי מְקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתְךָ"** (שמואל ב יב, יא) - הֲיָדָא אָמַר: שְׂמָא עֶבֶד אוֹ מְמַזְרֵה הוּא דְלֹא חָיִים עָלַי, כִּיּוֹן דְחָזָא דְאֲבִשְׁלוֹם הוּא שְׂמֵחַ, מְשׁוּם הֲכִי אָמַר **"מזמור"**.

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי:
 מוֹתֵר לְהַתְּגַרּוֹת בְּרִשְׁעִים בְּעוֹלָם הַזֶּה,
 שְׁנֵאמַר: **"עֲזָבִי תוֹרָה יִהְלְלוּ רִשְׁעֵי וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגַּרּוּ בָּם"** (משלי כה, ד).

תְּנִיָּא נְמִי הֲכִי:

"רבי דוסתאי ברבי מתון אומר:

מוֹתֵר לְהַתְּגַרּוֹת בְּרִשְׁעִים בְּעוֹלָם הַזֶּה,
 שְׁנֵאמַר: **"עֲזָבִי תוֹרָה יִהְלְלוּ רִשְׁעֵי"**⁶¹.

וְאִם לְחֹשֶׁךְ אָדָם לֹמַר: וְהָא כְּתִיב: **"אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה"** (תהלים לו, א)!
אמור לו: מי שלבו נוקפו אומר כן. אלא: "אל תתחר במרעים" - להיות במרעים, "אל תקנא בעושי עולה" - להיות בעושי עולה.
ואומר: "אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום" (משלי כג, יז).

אִינִי?!

וְהָאמַר רַבִּי יִצְחָק:

אִם רְאִיתָ רִשְׁעֵי שֶׁהִשְׁעָה מְשַׁחֲקָת לוֹ אֶל תִּתְגַּרֶּהּ בּוֹ,
 שְׁנֵאמַר: **"יחילו דרכיו בכל עת"**⁶² (תהלים י, ה),

וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׂזוּכָה בְּדִין,

שְׁנֵאמַר: **"מרום משפטיך מנגדו"**,

וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׂרוּאָה בְּצַרְיוֹ,

שְׁנֵאמַר: **"כל צורריו יפית בהם!"**

לֹא קִשְׂיָא:

הָא - בְּמִלֵּי דִידֵיהּ,

הָא - בְּמִלֵּי דְשִׁמְיָא.

וְאִי בְּעֵית אִימָא:

הָא וְהָא בְּמִלֵּי דְשִׁמְיָא, וְלֹא קִשְׂיָא:

הָא - בְּרִשְׁעֵי שֶׁהִשְׁעָה מְשַׁחֲקָת לוֹ,

הָא - בְּרִשְׁעֵי שְׂאִין הִשְׁעָה מְשַׁחֲקָת לוֹ.

וְאִי בְּעֵית אִימָא:

הָא וְהָא בְּרִשְׁעֵי שֶׁהִשְׁעָה מְשַׁחֲקָת לוֹ, וְלֹא קִשְׂיָא:

⁶⁰ לְמָה רָגַשׁוּ גּוֹיִם וּלְאֲמִים יִהְיֶה רִיק. יתניצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו... יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו

⁶¹ עֲזָבִי תוֹרָה יִהְלְלוּ רִשְׁעֵי וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגַּרּוּ בָּם

⁶² יחילו דרכיו בכל עת מרום משפטיך מנגדו, כל צורריו יפית בהם. [יחילו=יצליחו]

הא - בצדיק גמור,
והא - בצדיק שאינו גמור.

דאמר רב הונא:

מאי דכתיב **"למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו"** (חבקוק א, ג),
וכי רשע בולע צדיק?
והא כתיב: **"ה' לא יעזבנו בידו"**⁶³ (תהלים לו, לב-לג),
וכתיב: **"לא יאנה לצדיק כל און"** (משלי יב, כא).
אלא צדיק ממנו - בולע,
צדיק גמור - אינו בולע.

ואיבעית אימא:

שעה משחקת לו, שאני.

רפ"י

ושמתי מקום. סיפיה דקרא ולא יוסיפו בני עולה לענותו:

כתיב לענותו. בספר שמואל:

וכתיב לכלותו. בדברי הימים (א) (ז):

בתחלה. כשנבנה הבית נבנה על מנת שלא לענות עוד אויבים לישראל:

ולבסוף. כשחטאו נגזר עליהם ענוי ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון:
לא יכילנא. תש כחי:

עת רצון. אלמא יש שעה שהיא של רצון:

כביר לא ימאס. תפלת הרבים לא ימאס:

מקרב לי. ממלחמות הבאות עלי:
כי ברבים היו עמדי. שהתפללו עמי:

פדה בשלום. זה שעסק בדברי שלום דהיינו תורה דכתיב וכל נתיבותיה שלום (משלי ג) וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו הוא מכיר שהוא אוהבו ובא לידי אחוה ושלום:

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי:

כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו.

שנאמר: **"ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתי ושכן תחתיו"**,
"ולא ידגו עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה" (שמואל ב ז, י).

רב הונא רמי:

כתיב **"לענותו"**, וכתיב **"למלותו"**⁶⁴ (דברי הימים א יז, ט)!

בתחילה לענותו,

ולבסוף לכלותו.

ואמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי:

גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה,

שנאמר: **"פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו"** (מלכים ב, ג, יא).
"למד' לא נאמר, אלא 'יצק' - מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה,

אמר ליה רבי יצחק לרב נחמן:

מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלוני?

אמר ליה: לא יכילנא.

אמר ליה: לכנפי למר עשרה וליצלי.

אמר ליה: טריחא לי מלתא.

ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא, בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר.

אמר ליה: מאי כולי האי?

אמר ליה: דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי:

מאי דכתיב **"ואני תפילתי לך ה' עת רצון"**⁶⁵ (תהלים סט, יד),

אימתי **"עת רצון"**?

בשעה שהצבור מתפללין.

הא,

רבי יוסי ברבי חנינא אמר:

מהכא: **"פה אמר ה' בעת רצון עניתיך"**⁶⁶ (ישעיה מט, ח).

רבי אחא ברבי חנינא אמר:

⁶³ צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו

⁶⁴ ולא יוסיפו בני עולה לכלותו

⁶⁵ ואני תפילתי לך ה' עת רצון אלהים ברב חסדך עוני באמת ישעך

⁶⁶ פה אמר ה' בעת רצון עניתיך וכיום ישועה עזרתך

מהכא: "הן אל כביר ולא ימאס" (איוב לו, ה)
 וכתוב: "פְּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְרֵב לִי כִּי בְרַבִּים הָיוּ עֲמָדַי"⁶⁷ (תהלים נה, יט-כ).

תניא נמי הכי:

"רבי נתן אומר:

מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים?

שנאמר: "הן אל כביר ולא ימאס",

וכתיב: "פְּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְרֵב לִי",

אמר הקדוש ברוך הוא: כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור, מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מבין אומות העולם.

⁶⁷ "פְּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְרֵב לִי כִּי בְרַבִּים הָיוּ עֲמָדַי. ישמע אל ויענם..."

31. ח, א

רש"י

הנני נותשם מעל אדמתם.
 סיפיה דקרא הוא :
 מקדמי שחרית מחשכי.
 ערבית כלומר מאריכין בבית
 הכנסת :
 שיעור של שני פתחים. רוחב
 יכנס לפנים שלא ישב סמוך
 לפתח דנראה עליו כמשוי
 עיכוב בית הכנסת ויהא מזומן
 סמוך לפתח לצאת :

אמר ריש לקיש:

כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו, ואינו נכנס שם להתפלל, נקרא 'שכן רע',
 שנאמר: "בה אמר ה' על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל"⁶⁸ (ירמ)
 ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו,
 שנאמר: "הנני נותשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם".

אמרו ליה לרבי יוחנן:

איכא סבי בבבל.
 תמה ואמר: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה"⁶⁹ (דברים יא, כא) פתיב, אבל בחוזה לארץ - לז
 כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, אמר: היינו דאנני להו.
 דאמר רבי יהושע בן לוי לבניה: קדימו וחשיכו ועיילו לבי כנישתא, כי היכי דתורכו חיי.

אמר רבי אחא ברבי חנינא:

מאי קרא?
 "אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמור מזוזות פתחי" (משלי ח, לד),
 ופתיב בתריה: "כי מצאוי מצא חיים"⁷⁰ (משלי, לה).

אמר רב הסדא:

לעולם יכנס אדם שני פתחים בבית הכנסת.

"שני פתחים" סלקא דעתך?!

אלא, אימא: שיעור שני פתחים,
 ואחר כך יתפלל.

⁶⁸ בה אמר ה' על כל שכני הרעים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל הנני נותשם מעל אדמתם ואת בית יהודה אתוש מתוכם
⁶⁹ למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ
⁷⁰ כי מצאוי מצא חיים ויפק רצון מה'

32. ח, א

רפ"י

יתפלל לעת מצא. יתפלל שיהו מצויין לו כשיצטרך :
לעת מצא זו מיתה. שימות במיתה יפה ונחה :
אסכרא. אישטרייא גוולמנט {בוין מלנייט : פצע חמור} בלעיז שבתוך הגוף :
כחזרא בגבבא דעמרא דלאחורי נשרא. כענפי הסירים הנסבכים בגזת הצמר כשאדם נותק בחזקה ומשליך לאחור שאי אפשר שלא ינתק הצמר עמה :
כפיטורי בפי ושט. ים אוקיינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחברין לוחי הספינה ע"י חבלים ועקלים שתוחביי בנקביו ותוקעין אותו בדוחק לפי שהם גסין כמדת הנקב :
פיטורי. חבלים דמתרגמינן ופטורי ציצים (מלכים א' ו) אטונין.
בפי ושט. הוא הנקב שהוא עגול כפי ושט :
כמשחל בניתא מחלבא. כמושך נימת שער מתוך החלב :
זיבולא בתרייתא שלמא. שיהא לו שלום כל ימי חייו ואף ביום קבורתו עד השלכת עפר האחרונה שבכיסוי קבורתו :
זיבולא. פלאידא {פיליד"א : מלוא את חפירה} בלעיז :
לעת מצא זה בית הכסא. שיהא דר במקום שיש בית הכסא סמוך לו לפי שהיתה קרקע של בבל מצולת מים ואין יכולין לחפור שם חפירות והיו צריכין לצאת בשדות ולהתרחק מאד :
המצויינים. ציון ואסיפת צבור :

"על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא"⁷¹ (תהלים לב, ו).
 אָמַר רַבִּי הַנִּינָא: **"לְעֵת מִצְאָא"** - זֶה אִשָּׁה,
 שְׁנַאָמַר: **"מִצְאָא אִשָּׁה מִצְאָא טוֹב"**⁷² (משלי יח, כב).

בְּמַעֲרָבָא כִּי נָסִיב אֵינִשׁ אֶתְתָּא,
 אָמַרִי לֵיהּ הֵכִי: **"מִצְאָא"** (משלי יח, כב) אִו **"מוֹצְאָא"** (קהלת ז, כו)?
"מִצְאָא" דְּכַתְּיב: **"מִצְאָא אִשָּׁה מִצְאָא טוֹב וַיִּפֶּק רְצוֹן מֶה"** (משלי יח, כב),
"מוֹצְאָא" דְּכַתְּיב: **"וּמוֹצְאָא אֲנִי מֵר מִמּוֹת אֶת הָאִשָּׁה"** (קהלת ז, כו).

רַבִּי נֶתָן אָמַר:
"לְעֵת מִצְאָא" - זֶה תּוֹרָה,
 שְׁנַאָמַר: **"כִּי מִצְאֵי מִצְאָא הַיִּים"** (משלי ח, לה).

רַב נַחֲמָן בַּר יִצְחָק:
 אָמַר **"לְעֵת מִצְאָא"** - זֶה מִיתָה,
 שְׁנַאָמַר: **"לְמָוֶת תּוֹצְאוֹת"** (תהלים סח, כא).

תְּנִינָא נְמִי הֵכִי:
"תִּשְׁעֵ מֵאוֹת וּשְׁלֹשָׁה מֵינֵי מִיתָה נִבְרָאוּ בְּעוֹלָם,
שְׁנַאָמַר: "לְמָוֶת תּוֹצְאוֹת".

"תּוֹצְאוֹת" בְּגִימְטְרִיא - הֵכִי הוּוּ.

קֹשָׁה שְׂבַכְלָן - אֶסְכְּרָא,
 נִיחָא שְׂבַכְלָן - נְשִׁיקָה.
 אֶסְכְּרָא דְמֵיאַ כְּחִזְרָא גְבַבְבָּא דְעַמְרָא, דְּלֵאֲחֹרֵי נְשָׂרָא.

וְאִיקָא דְאָמַרִי:
 כְּפִיטוֹרִי בְּפִי וְשֵׁט.
 נְשִׁיקָה דְמֵיאַ כְּמִשְׁחַל בְּנִיתָא מְחַלְבָּא.

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר:
"לְעֵת מִצְאָא" - זֶה קְבוּרָה.

אָמַר רַבִּי הַנִּינָא:
 מֵאֵי קָרָא?
"הַשְּׂמֹחִים אֵלַי גִּיל וְשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ קֶבֶר" (איוב ג, כב).

אָמַר רַבָּה בַּר רַב שִׁילָא:
 הֵינִינוּ דְאָמַרִי אֵינְשֵׁי: 'לִיבְעֵי אֵינִשׁ רַחֲמֵי אֶפִּילוּ עַד זִיבּוּלָא בְּתַרִּיתָא שְׁלָמָא'.

מֵר זּוּטְרָא אָמַר:
"לְעֵת מִצְאָא" - זֶה בֵּית הַכְּסָא.

אָמַרִי בְּמַעֲרָבָא:
 הָא דְמֵר זּוּטְרָא עֲדִיפָא מִכְּלָהּוּ.

⁷¹ על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו
⁷² מצא אשה מצא טוב ופק רצון מה

33. ח, א

רש"י

בני עמודי. שבית המדרש נכון עליהם מלמעלה :
שכל זמן ששמעי בן גרא קיים כו'.
 דסמוך למיתת שמעי כתיב ויתחתן שלמה את פרעה (מלכים א ג) :
הא דכייף ליה. אם כפוף הוא לרבו לקבל תוכחתו ידור אצלו ואם לאו טוב להתרחק ממנו ויהי שוגג ואל יהי מזיד

אמר ליה רבא לרפרם בר פפא:
 לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת משמיה דרב חסדא, במילי דבי כנישתא.
 אמר ליה: הכי אמר רב חסדא:
מאי דכתיב: "אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב" (תהלים פז, ב)?
 אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות.

והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא:
 מיזם שחרב בית המקדש, אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו, אלא ארבע אמות של הלכה בלבד.

ואמר אביי:
 מריש הוה גריסנא בגו ביתא, ומצלינא בבי כנישתא,
 כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא:
 מיזם שחרב בית המקדש, אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו, אלא ארבע אמות של הלכה בלבד,
 לא הוה מצלינא אלא היכא דגריסנא.

רבי אמי ורבי אסי אף על גב דהוה תליסר בי כנישתא בטבריא,
 לא מצלו אלא בני עמודי, היכא דהוה גרסי.

ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא:
 גדול הנהנה מיגיעו, יותר מירא שמים.
 דאילו גבי ירא שמים כתיב: **"אשרי איש ירא את ה'"**⁷³ (תהלים קיב, א),
 ואילו גבי נהנה מיגיעו כתיב: **"גיע כפיו כי תאכל אשריו וטוב לך"** (תהלים קכח, ב),
"אשריו" - בעולם הזה,
"וטוב לך" - לעולם הבא.
 ולגבי ירא שמים **"וטוב לך"** לא כתיב ביה.

ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא:
 לעולם ידור אדם במקום רבו,
 שכל זמן ששמעי בן גרא קיים, לא נשא שלמה את בת פרעה.

והתניא:
"אל ידור!"

לא קשיא:
 הא - דכייף ליה.
 הא - דלא כייף ליה.

⁷³ אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד

34. ח, א

כ"י

מהדר אפיה וגריס. משנתו
כשקורין בספר תורה :

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי מנחם, אמר רבי אמי:
מאי דכתיב: "ועוזבי ה' יקלו" (ישעיהו א, כח)?
זה המניח ספר תורה ויוצא.

רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא.

בעי רב פפא:

בין פסוקא לפסוקא מהו?

תיקו.

רב ששת מהדר אפיה וגריס,
אמר: אנו בדידון, ואינהו בדידהו.

35. ח, א-ב

רש"י

ישלים פרשיותיו. של כל שבת ושבת:
 ואפי' עטרות ודיבון. שאין בו תרגום:
 מעלה עליו הכתוב כו'. והכי קאמר קרא הכינו עצמכם בתשעה לחדש לענוי המחרת והרי הוא בעיני כענוי היום:
 לאקדומינהו. לסדר כל הפרשיות בשבת אחת או בשתי שבתות:
 עד שישחוט את הורדין. כדי שיצא כל הדם ולא אמר כן אלא בעוף הואיל וצולחו כולו כאחד:
 מחמת אונסו. שחלה או שנטרד בדוחק מזונות הזהרו בו לכבדו.
 שברי לוחות מונחות בארון. דכתיב (דברים י) אשר שברת ושמטם בארון אף השברים תשים בארון:

ח,ב

אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור, שנים מקרא ואחד תרגום, ואפילו "עטרות ודיבון" (במדבר לב, ג), שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור - מאריכין לו ימיו ושנותיו.

רב ביבי בר אבאי סבר לאשלומינהו לפרשייתא דכולא שתא, במעלי יומא דכפורי. תנא ליה חייא בר רב מדפת:

"בתיב: 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב'⁷⁴ (ויקרא כג, לב), וכי 'בתשעה' מתעניין? והלא בעשרה מתעניין!

אלא לומר לך: בל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב באילו מתענה תשיעי וכו'.

סבר לאקדומינהו, אמר ליה ההוא סבא: תנינא:

"ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר".

כדאמר להו רבי יהושע בן לוי לבניה: אשלימו פרשיותיכו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום. והזהרו בורדין פרבי יהודה, דיתנן:

"דבי יהודה אומר:

עד שישחוט את הורדין".

והזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו, דאמרין: "לוחות ושברי לוחות מונחות בארון".

⁷⁴ ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב מערב עד ערב תשבתו שבתכם

36. ח, ב

רפ"י

משום סכנה. שלא יקוץ ידו :
משום קלקול סעודה. אף בחבורה
 קטנה יצא דם וילכלך את המאכל
 וימאס את המסובין :
בלא ק"ש. שתהא מטתך דומה
 למטת ארמית :
ארמית ממש. על מטת ארמית :
מעשה דרב פפא. שאמרה לו שב על
 המטה והיה בנה מת מוטל עליה
 והיתה רוצה להעליל עליו ולומר
 שישב עליו והרגו :
אסור לעבור וכו'. שנראה כמבריה
 עצמו מפתח בית הכנסת שבמזרח :
על גב היד. את יד חברו הוא נושק
 ודרך חשיבות הוא זה מפני הרוק :
אלא בשדה. דאמרי אינשי אזנים
 לכותל :
בדבר אחר. תשמיש :
אני צויתי למקודשי. במפלת בבל
 כתיב אני צויתי את מלכי פרס ומדי
 לבא ולהשחיתה :

אמר להו רבא לבניה:
 כשאנתם חותכין בשר, אל תתחכו על גב היד.
 איכא דאמרי: משום סכנה,
 ואיכא דאמרי: משום קלקול סעודה.

ואל תשובו על מטת ארמית.
 ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין.

"ואל תשובו על מטת ארמית",
 איכא דאמרי: לא תגנו בלא קריאת שמע.
 ואיכא דאמרי: לא תנסכו גיורתא.
 ואיכא דאמרי: ארמית ממש.

ומשום מעשה דרב פפא.
 דרב פפא אזל לגבי ארמית,
 הוציאה לו מטה אמרה לו: שב!
 אמר לה: איני יושב, עד שתגביהי את המטה.
 הגביהה את המטה ומצאו שם תינוק מת.
 מכאן אמרו חכמים: אסור לישב על מטת ארמית.

"ואל תעברו אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין".
 מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי.
 דאמר רבי יהושע בן לוי:
 אסור לו לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין.

אמר אביי:
 ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא,
 אבל איכא פתחא אחרינא - לית לן בה.

ולא אמרן אלא דליכא בי כנישתא אחרינא,
 אבל איכא בי כנישתא אחרינא - לית לן בה.

ולא אמרן אלא דלא דרי טונא, ולא רהיט, ולא מנח תפילין,
 אבל איכא חד מהנד לית לן בה.

תניא:

"אמר רבי עקיבא:
 בשלשה דברים אוהב אני את המדיים,
 בשחותכין את הבשר אין חותכין אלא על השולחן,
 בשנושקין אין נושקין אלא על גב היד,
 וכשיועצין אין יועצין אלא בשדה".

אמר רב אדא בר אהבה:
 מאי קראה?

"וישלח יעקב ויקרא לדחל וללאה השדה אל צאנו" (בראשית לא, ד).

תניא:

"אמר רבן גמליאל:
 בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים:
 הן צנועין באבילתן,
 וצנועין בבית הנשא,
 וצנועין בדבר אחר.
 "אני צויתי למקדשי" (ישעיה יג, ג).

תני רב יוסף:

"אלו הפרסויים המקודשין ומזומנין לגיהנם".

37. ח, ב - ט, א

רפ"י

"רבן גמליאל אומר: [עד שיעלה עמוד השחר"]

אמר רב יהודה אמר שמואל:
הלכה כרבן גמליאל.

תניא:

"רבי שמעון בן יוחי אומר:

**פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים בלילה,
אחת קודם שיעלה עמוד השחר,
ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר,
יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה,"**

הא גופא קשיא,

אמרת: "פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים בלילה",
אלמא: לאחר שיעלה עמוד השחר - לילה הוא,
והדר תני: "יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה",
אלמא ימא הוא!

לא,

לעולם ליליא הוא.

והא דקרי ליה "יום" דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא.

אמר רב אחא בר חנינא אמר רבי יהושע בן לוי:
הלכה כרבני שמעון בן יוחי.

איכא דמתני להא דרב אחא בר חנינא אהא:

דתניא:

"רבי שמעון בן יוחי אומר משום רבי עקיבא:

**פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום,
אחת קודם הניח החמה, ואחת לאחר הניח החמה,
יוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום, ואחת של לילה."**

הא גופא קשיא:

אמרת: "פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום",
אלמא: קודם הניח החמה ימא הוא,
והדר תני: "יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה",
אלמא ליליא הוא!

לא,

לעולם ימא הוא,

והאי דקרו ליה 'ליליא', דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא.

אמר רבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי:
הלכה כרבני שמעון שאמר משום רבי עקיבא.

אמר רבי זירא:

ובלבד שלא יאמר 'השכיבנו'.

כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר:

הא דרבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי, 'לאו בפירוש איתמר, אלא מפללא איתמר'.
דההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דרבי יהושע בן לוי,
אתו לקמיה דרבי יהושע בן לוי, אמר: כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק.

ליליא הוא. עד הנץ החמה:
דקיימי בההיא שעתא. הלכך זמן
קייש דיום הוא דגבי קריאת שמע
ובקומך כתיב והא קיימי:
והאי דקרו ליה ליליא. דקאמר
יוצא בו קייש של לילה:
משום דאיכא דגנו. וקרינא ביה
ובשכבך:
ובלבד שלא יאמר השכיבנו.
הקורא קייש של לילה שחרית
סמוך לעמוד השחר לא יאמר
השכיבנו שאין עוד זמן תחלת
שכיבה אלא זמן סוף שכיבה:
דאשתכור. וישנו ונרדמו עד לאחר
עמוד השחר:
בשעת הדחק. אבל שלא בשעת
הדחק לא:

טא

38. ט, א

"מעשה שבאו בניו [מבית המשטה,

אמרו לו: לא קרינו את שמע.

אמר להם: אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות".]

ועד השתא לא שמייע להו הא דרבן גמליאל!?

הכי קאמרי ליה:

רבנן פליגי עילויה, ויחיד ורבים, הלכה כרבים,

או דלמא: רבנן פוותר סבירא להו,

והאי דקאמרי: "עד חצות" כדי להרחיק אדם מן העבירה?

אמר להו: רבנן פוותר סבירא להו, וחייבין אתם,

והאי דקאמרי "עד חצות" כדי להרחיק אדם מן העבירה.

"ולא זו בלבד אמרו אלא [כל מה שאמרו חכמים "עד חצות",

מצותו עד שיעלה עמוד השחר.

הקטר חלבים ואיברים וכל הנאכלים ליום אחד,

מצותו עד שיעלה עמוד השחר".]

ורבן גמליאל מי קאמר "עד חצות", דקתני "ולא זו בלבד אמרו"!!

הכי קאמר להו רבן גמליאל לבניה:

אפילו לרבנן דקאמרי "עד חצות", מצותה עד שיעלה עמוד השחר,

והאי דקאמרי "עד חצות" כדי להרחיק אדם מן העבירה.

רש"י

הכי קא אמרי ליה. לרבן גמליאל ולא גרס אלא:

רבנן פליגי עילויה. כלומר מי פליגי

רבנן עליך דהא דאמרי עד חצות

דוקא קאמרי דלא משמע להו

ובשכבך כל זמן שכיבה אלא כל זמן

שדרך בני אדם להתעסק לילך

ולשכב ומיהו בהא פליגי אדרי

אליעזר דאלו רבי אליעזר סבירא

ליה זמן עסק שכיבה אינו אלא עד

האשמורה הראשונה ולרבנן עד

חצות. ואת סבירא לך ובשכבך כל

זמן שבני אדם שוכבים והיינו כל

הלילה ויחיד ורבים הלכה כרבים:

או דילמא כוותר סבירא להו.

ומשמע להו ובשכבך כל זמן שכיבה

והא דקאמרי עד חצות הרחקה

הוא כדי לזרז ומיהו היכא דאתניס

ולא קרא קודם חצות עדיין זמן

חיובא הוא ומחייבי ונפקי ידי קיש

בזמנו:

כוותר סבירא להו. וחייבין אתם

לקרות גרסינן ולא גרסינן מותרים

דאפילו שלא בזמנו תנן (עמוד ב)

הקורא מכאן ואילך לא הפסיד

כאדם הקורא בתורה:

39. ט, א

רס"י

שעת חפזון. שנחפזו לצאת והיינו עמוד השחר כדכתיב לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר (שמות יב): יכול יהא נאכל. כשאר קדשים ביום שחיטתו כדרך תודה שאף היא זמן אכילתה יום אי ואוכל והולך כל יום שחיטתה והלילה עד הבקר כדין תודה דכתיב ביום קרבנו יאכל (ויקרא ז): מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד. שבינתיים דכתיב ביום זבחכם יאכל וממחרת (שם יט) אף פסח נמי הואיל ואינו נאכל אלא בלילה נוקים שני לילות במקום שני ימים דשלמים ויהא נאכל בשני לילות ויום אי לא שיאכלנו ביום אלא שיהא שהות זמן שלא יפסל באכילה בשביל המתנת היום ויאכלנו בלילה השנית קמ"ל: שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים. הרי לך שלשה זמנים שאינם שוים. בערב כי ינטו צללי ערב היינו לאחר חצות שנסתלקה חמה מראש כל אדם ונטתה למערב. כבא השמש משחשכה. מועד צאתך ממצרים בבקר. כיצד יתקיימו כולם. בערב לזמן שחיטה כבא השמש התחלת זמן אכילה מועד צאתך זמן שריפה כלומר בבקר הוא נעשה נותר שהגיע זמן שריפה אלא לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב ממתנינן לו עד בקר שני:

"הקטר חלבים [ואיברים וכל הנאכלים ליום אחד, מצותו עד שייעלה עמוד השחר"]

ואילו אכילת פסחים לא קתני.

ורמיה:

"קריאת שמע ערבית,

והלל בלילי פסחים,

ואכילת פסח,

מצותו עד שייעלה עמוד השחר!"

אמר רב יוסף:

לא קשיא:

הא - רבי אלעזר בן עזריה,

הא - רבי עקיבא.

דתניא:

"ואכלו את הבשר בלילה הזה" (שמות יב, ח),

רבי אלעזר בן עזריה אומר:

נאמר כאן: "בלילה הזה",

ונאמר להלן: "ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה" וגו' (שמות יב, יב),

מה להלן עד חצות, אף כאן עד חצות.

אמר ליה רבי עקיבא:

והלא כבר נאמר: "בחפזון"⁷⁵ (שמות יב, יא) - עד שעת חפזון,

אם בן מה תלמוד לומר: "בלילה"?

יכול יהא נאכל בקדשים ביום?

תלמוד לומר: "בלילה" - בלילה הוא נאכל, ולא ביום.

בשלמא לרבי אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה אצטריך למכתב ליה "הזה",

אלא לרבי עקיבא האי "הזה" מאי עביד ליה?

למעוטי לילה אחר הוא דאתא.

סלקא דעתך אמינא הואיל ופסח קדשים קלים, ושלמים קדשים קלים,

מה שלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד, אף פסח נאכל שני לילות במקום שני ימים,

ויהא נאכל לשני לילות ויום אחד?

קא משמע לן: "בלילה הזה" - בלילה הזה הוא נאכל ואינו נאכל בלילה אחר.

ורבי אלעזר בן עזריה?

מ"לא תותירו עד בקר", נפקא.

ורבי עקיבא?

אי מהתם, הוה אמינא מאי "בקר"? בקר שני.

ורבי אלעזר?

אמר לך: כל "בקר" - בקר ראשון הוא.

והני תנאי כהני תנאי,

⁷⁵ וככה תאכלו אותו, מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה'

דתניא:

"שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים" (דברים טז, ו),

רבי אליעזר אומר:

"בערב" - אתה זוכח,

ו"כבוא השמש" - אתה אוכל,

ו"מועד צאתך ממצרים" - אתה שורף.

רבי יהושע אומר:

"בערב" - אתה זוכח,

ו"כבוא השמש" - אתה אוכל,

ועד מתי אתה אוכל והולך?

עד "מועד צאתך ממצרים".

אמר רבי אבא:

הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים, לא נגאלו אלא בערב,

שנאמר: "הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה"⁷⁶ (דברים טז, א),

וכשיצאו לא יצאו אלא ביום,

שנאמר: "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה"⁷⁷ (במדבר לג, א),

על מה נחלקו על שעת חפזון,

רבי אלעזר בן עזריה סבר: מאי "חפזון"? חפזון דמצרים,

ורבי עקיבא סבר: מאי "חפזון"? חפזון דישׂראל.

תניא נמי הכי:

"הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה" - וכי בלילה יצאו?

והלא לא יצאו אלא ביום, שנאמר: "ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה"!

אלא, מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב.

רש"י

עד מתי אתה אוכל. היינו כר"ע אבל לתנא קמא עד חצות לילה הוי זמן אכילה ותו לא דאי לא מאי בינייהו:

הכל מודים. רבי עקיבא גופיה מודה שהלילה מחצות ואילך היתה שעת חפזון למצרים לשלחם מן הארץ:

מערב נגאלו. נתנו להם רשות לצאת:

חפזון דמצרים. מכת הבכורים שעל ידם נחפזו למהר לשלחם:

חפזון דישׂראל. לא שמעו להם לצאת עד בקר:

⁷⁶ כי בחודש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה

⁷⁷ בחמשה עשר לחודש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים

40. ט, א-ב

רַפ"י

אותו צדיק. אברהם:
כמצודה שאין בה דגן. דרך צידי עופות לזרוק דגן תחת מצודות כדי שיבאו עופות ונלכדין וכשאין בה דגן אין עוף פונה אליה כך ריקנו המצרים מכל ממונם. וינצלו כתרגומו ורוקינו:
כמצולה שאין בה דגים. כמו מצולות ים כלומר בתוך התהום אין מצויין דגים אלא על שפת הים היכא דאיכא מזון:
דיה לצרה בשעתה. דיה לצרה שיתאוננו בה בשעה שתבא עליהם למה תדאיבם עכשיו בבשורה קשה:
שתסיח דעתם. מלבא בלבם מזמה של רשע להכחישיני ולומר על ידי שפכים הבאתי האש הזאת:

"דְּבַר נָא בְּאֲזְנֵי הָעָם"⁷⁸ (שמות יא, ב).

אָמַר דְּבִי רַבִּי יֵנְאִי:

אִין "נָא" אֶלְא לְשׁוֹן בְּקִשָּׁה,

אָמַר לִיָּה הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה: בְּבִקְשָׁה מְמַד לָךְ וְאָמַר לָהֶם לִישְׂרָאֵל:

בְּבִקְשָׁה מְכַם שְׂאֵלוּ מְמַצְרִים כְּלִי כֶסֶף וְכִלְי זָהָב,

שְׁלֵא יֵאמַר אֲאוּתוּ צִדִּיק: **"וְעַבְדוּם וְעִנּוּ אֲתֶם"** קִיִּים בְּהֶם, **"וְאֶחָדִי כִן יֵצְאוּ בְּרִכְשׁ גְּדוֹל"** לֹא קִיִּים

ט, ב

אָמְרוּ לוֹ: וְלוֹאִי שְׂנֵצָא בְּעַצְמָנוּ!

מְשַׁל לְאָדָם שְׁהֵיָה חֲבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים,

וְהִיִּי אֲוִמְרִים לוֹ: בְּנֵי אָדָם מוֹצִיאִין אוֹתָךְ לְמַחַר מִבֵּית הָאֲסוּרִין, וְנוֹתְנִין לָךְ מְמוֹן הַרְבֵּה,

וְאוֹמַר לָהֶם: בְּבִקְשָׁה מְכַם, הוֹצִיאֲוִי הַיּוֹם, וְאִינִי מְבַקֵּשׁ כְּלוּם.

"וַיִּשְׂאֲלוּם"⁷⁹ (שמות יב, לו).

אָמַר רַבִּי אֲמִי:

מְלַמֵּד שְׁהִשְׂאִילוּם בְּעַל כְּרָחֵם.

אִיכָא דְאָמְרִי:

בְּעַל כְּרָחֵם דְּמַצְרִים.

וְאִיכָא דְאָמְרִי:

בְּעַל כְּרָחֵם דִּישְׂרָאֵל.

מֵאֵן דְאָמַר: **"בְּעַל כְּרָחֵם דְּמַצְרִים"** - דְכָתִיב: **"וַיִּנֹּת בֵּית תַּחֲלֵק שְׁלֵל"** (תהלים סח, ג),

מֵאֵן דְאָמַר: **"בְּעַל כְּרָחֵם דִּישְׂרָאֵל"** - מִשׁוּם מִשׁוּי.

"וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם".

אָמַר רַבִּי אֲמִי:

מְלַמֵּד שְׁעִשְׂאוּהָ כְּמַצוּדָה שְׂאִין בְּהַ דְּגָן.

וְרִישׁ לְקִישׁ אָמַר:

עִשְׂאוּהָ כְּמַצוּלָה שְׂאִין בְּהַ דְּגָיִם.

"אֵהְיָ אֲשֶׁר אֵהְיָ"⁸⁰ (שמות ג, יד).

אָמַר לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְמִשָּׁה:

לָךְ אָמַר לָהֶם לִישְׂרָאֵל: אֲנִי הִיִּיתִי עִמָּכֶם בְּשַׁעֲבֹד זֶה, וְאֲנִי אֵהְיָ עִמָּכֶם בְּשַׁעֲבֹד מְלִכְיֹת.

אָמַר לְפָנָיו: רְבוּנוּ שְׁל עוֹלָם, דִּיָּה לְצָרָה בְּשַׁעֲתָהּ,

אָמַר לוֹ הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא: לָךְ אָמַר לָהֶם **"אֵהְיָ שְׁלַחֲנִי אֵלֵיכֶם"**.

"עֲנִי ה' עֲנִי"⁸¹ (מלכים א יח, לו).

אָמַר רַבִּי אֲבָהוּ:

⁷⁸ דְּבַר נָא בְּאֲזְנֵי הָעָם וַיִּשְׂאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רַעוּהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רַעוּתָהּ כְּלִי כֶסֶף וְכִלְי זָהָב

⁷⁹ וַיִּשְׂאֲלוּם וַיִּנְצְלוּ אֶת מִצְרַיִם

⁸⁰ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֵהְיָ אֲשֶׁר אֵהְיָ, וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵהְיָ שְׁלַחֲנִי אֵלֵיכֶם

⁸¹ עֲנִי ה' עֲנִי וַיִּדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי אֵתָהּ ה' הָאֱלֹהִים וְאֵתָהּ הַסִּיבֹת אֶת לְבָב אַחֲוֹרִית

למה אמר אליהו "ענני" שתי פעמים?
מלמד שאמר אליהו לפני הקדוש ברוך הוא:
רבונו של עולם, "ענני" שתירד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח,
ו"ענני" שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם.
שנאמר "ואתה הסבת את לבם אחורנית".

41. ט, ב

רש"י

מתני'

תכלת. ירוק הוא וקרוב לצבע כרתי שקורין פור"יש {פוריל"ש: כרשים - ירק מאכל} :

גמ'

בין תכלת שבה ללבן שבה. גיזת צמר שצבעה תכלת ויש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה: **ערוד.** חמור הבר:

לתפילין. להניח תפילין שמצות הנחתן קודם קרית שמע בפי שני (די יד):

ותיקין. אנשים ענוים ומחבבין מצוה:

מתפלל ביום. דהנץ החמה לדברי הכל יום הוא: מאי קראה דמצוה להתפלל עם הנץ החמה:

דכתיב ייראוך עם שמש וגו'. מתי מתיראין ממך כשמוראך מקבלים עליהם דהיינו מלכות שמים שמקבלין עליהם בק"ש:

עם שמש. כלומר כשהשמש יוצא היינו עם הנץ החמה:

ולפני ירח. אף תפלת המנחה מצותה עם דמדומי חמה:

משנה

מאימתי קורין את שמע בשחרית?

משכייר בין תכלת ללבן.

רבי אליעזר אומר:

בין תכלת לכרתי.

וגומרה, עד הנץ החמה,

רבי יהושע אומר:

עד שלש שעות,

שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות.

הקורא מכאן ואילך, לא הפסיד, באדם הקורא בתורה,

גמרא

מאי בין "תכלת ללבן"?

אילימא בין גבבא דעמרא חיונרא לגבבא דעמרא דתכלתא - הא בליילא נמי מיידע ידעי!

אלא בין תכלת שבה ללבן שבה.

תניא:

"רבי מאיר אומר:

משכייר בין זאב לכלב.

רבי עקיבא אומר:

בין חמור לערוד.

ואחרים אומרים:

משיראה את חברו רחוק ארבע אמות ויפירנו."

אמר רב הונא:

הלכה כאחרים.

אמר אביי:

לתפילין - כאחרים,

לקריאת שמע - כותיקין,

דאמר רבי יוחנן: ותיקין היו גומרין אותה, עם הנץ החמה.

תניא נמי הכי:

"ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה,

כדי שייסמוך גאולה לתפלה,

ונמצא מתפלל ביום."

אמר רבי זירא:

מאי קראה?

"ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים" (תהלים עב, ה).

42. ט, ב

רפ"י

שאם **י**זכה. לעוה"ב לראות גדולתן של ישראל:
יבחין. כמה הרבה גדולתן יותר על האומות עכשיו:
תהא. הא דרבי יוחנן בתפלת ערבית דלא חיישינן לסמוך גאולה לתפלה דגאולה ביממא הואי:
דא"ר יהודה בריה דר' שמעון גרסי:

העיד רבי יוסי בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים:
כל הסומך גאולה לתפלה - אינו נזוק כל היום כולו.

אמר רבי זירא:
איני?!

והא אנא סמכי ואיתזקי.

אמר ליה:

במאי איתזקת? דאמטיית אסא לבי מלכא?
התם נמי מבעי לך למיהב אגרא למחזי אפי מלכא.
דאמר רבי יוחנן:

לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל,
ולא לקראת מלכי ישראל בלבד, אלא אפילו לקראת מלכי אומות העולם,
שאם יזכה, יבחין בין מלכי ישראל למלכי אומות העולם.

אמר ליה רבי אלעא לעולא:

כי עיילת להתם, שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה,
דאדם גדול הוא ושימח במצות.
זימנא חדא, סמך גאולה לתפלה, ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא.

היכי מציי סמיד?

והא אמר רבי יוחנן:

בתפלה הוא אומר: "ה' שפתי תפתח"⁸² (תהלים נא, יז),
ולבסוף, הוא אומר: "יהיו לרצון אמרי פי"⁸³ וגו' (תהלים יט, טו).

אמר רבי אלעזר:

תהא בתפלה של ערבית.

והא אמר רבי יוחנן:

איזהו בן העולם הבא?

זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית!

אלא, אמר רבי אלעזר:

תהא בתפלת המנחה.

רב אשי אמר:

אפילו תימא אבולהו,
ויפיון דקבעוה רבנן בתפלה,
כתפלה אריכתא דמיא.

דאי לא תימא הכי,

ערבית היכי מציי סמיד?

והא בעי למימר "השכיבנו!"

אלא פיון דתקיננו רבנן "השכיבנו",

כגאולה אריכתא דמיא,

הכי נמי פיון דקבעוה רבנן בתפלה, כתפלה אריכתא דמיא.

⁸² ה' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך
⁸³ יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי

43. ט, ב - י, א

רָק"י

פתח באשרי וסיים באשרי. אלמא חדא היא דאשרי כל חוסי בו סיומא דלמה רגשו גוים הוא: **בריוני.** פריצים: **חטאים כתיב.** קרי ביה חטאים שיכלה יצר הרע: **שפיל.** השפיל עצמד לסוף המקרא כל דבר שהוא בסוף קרוי שפילו של דבר: **סמוכים לעד לעולם.** בדברי תורה כתיב [אחרי] נאמנים כל פקודיו סמוכים סמיכת כל פקודיו עשויים באמת וישר ולצורך ולא דבר רק: **כלום יש עבד שמורד ברבו.** ויבא להכחיש את דברי הנביא: **אמור לו כלום יש בן כו'. והא חזינן** הכא דהוה: **הכא נמי הוה.** סופיה להיות

מכדי, האי: **"יהיו לרצון אמרי פי"** משמע לבסוף, ומשמע מעיקרא דבעינא למימר, מאי טעמא תקנוהו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות, לימרו מעיקרא!

אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר שמונה עשרה פרשיות, לפיכך תקינו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות.

הני שמונה עשרה?! תשע עשרה הויין!

"אשרי האישי" ו"למה רגשו גוים" חדא פרשה היא.

דאמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: מאה ושלוש פרשיות אמר דוד, ולא אמר **"הללויה"** עד שראה במפלתן של רשעים, שצאמר: **"יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם. ברכי נפשי את ה' הללויה"** (תהלים קד, לה)

הני מאה ושלוש?! מאה וארבע הויין!

אלא שמע מינה **"אשרי האישי"** ו"למה רגשו גוים" חדא פרשה היא.

דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה ב"אשרי" וסיים בה ב"אשרי", פתח ב"אשרי" דכתיב: **"אשרי האישי"** (תהלים א, א), וסיים ב"אשרי" דכתיב: **"אשרי כל חוסי בו"** (תהלים ב, יב).

הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דרבי מאיר, והוו קא מצערו ליה טובא. הוה קא בעי **רבי מאיר** רחמי עלויהו כי היכי דלימותו, אפרה ליה ברוריא דביתהו: מאי דעתך? משום דכתיב: **"יתמו חטאים"** (תהלים קד, לה)? מי כתיב 'חוטאים' **"חטאים"** כתיב! ועוד שפיל לסיפיה דקרא, **"ורשעים עוד אינם"** כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם. אלא בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה **"ורשעים עוד אינם"**. בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה.

אמר לה ההוא מינא לברוריא, כתיב: **"דני עקרה לא ילדה"** (ישעיה נד, א), משום דלא ילדה **"דני"**? אפרה ליה: שטיא! שפיל לסיפיה דקרא, דכתיב: **"כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה'!"** אלא מאי **"עקרה לא ילדה"**? רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כותיכו.

אמר ליה ההוא מינא לרבי אבהו: כתיב: **"מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו"** (תהלים ג, א), וכתב: **"לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה"** (תהלים נ, א), הי מעשה הוה ברישא? מכדי מעשה שאול הוה ברישא, לכתוב ברישא! אמר ליה: אתון דלא דרשיתון סמוכין קשיא לכו, אנו דדרשינן סמוכים לא קשיא לן, דאמר רבי יוחנן: סמוכין מן התורה מנין? שצאמר: **"סמוכים לעד לעולם עשויים באמת וישר"** (תהלים קיא, ח). למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג? שאם יאמר לך אדם: כלום יש עבד שמורד ברבו?

אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו?
אלא הוה, הקא נמי הוה.

44. י, א

רפ"י

ואמר שירה. כנגד כולם אמר שירה לכששרתה רוח הקודש עליו:
וכל קרבי. על שם קרבי אמו שדר בתוכן:
מאי משמע. דעל יום המיתה נאמר:
בא וראה וכו'. הוא סבר דהכי בעי מאי שנא קרבים דנקט:
חמשה ברכי נפשי. לעיל חשיב להו:

(תהילים קג, א)

אמר רבי יוחנן משום **רבי שמעון בן יוחי**:

מאי דכתיב: **"פיה פתחה בהכמה ותורת חסד על לשונה"** (משלי לא, כו), כנגד מי אמר שלמה מקרא זה?
 לא אמרו אלא כנגד דוד אביו, שדר בחמשה עולמים ואמר שירה. דר במעי אמו ואמר שירה,
 שנאמר: **"ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו"** (תהילים קג, א).
 יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה,
 שנאמר: **"ברכי ה' מלאכי גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברכו ה' כל צבאיו"** (תהילים קג, א).
 ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה,
 שנאמר: **"ברכי נפשי את ה' ואל תשפחי כל גמוליו"** (תהילים קג, ב).

מאי **"כל גמוליו"**?

אמר רבי אבהו:

שעשה לה דדים במקום בינה.

טעמא מאי?

אמר רב יהודה:

כדי שלא יסתכל במקום ערוה.

רב מתנא אמר:

כדי שלא יינק ממקום הטנופת.

ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה,

שנאמר: **"יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללוה"** (תהילים קד, לה).

נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר,

"ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת" (תהילים קד, א).

מאי משמע דעל "יום המיתה" נאמר?

אמר רבה בר רב שילא:

מסיפא דעניינא,

דכתיב: **"תסתיר פניך ובהלון תוסף רוהם יגעונו"** וגו' (תהילים קד, כט).

רב שימי בר עוקבא ואמרי לה מר עוקבא הוה שכיח קמיה דרבי שמעון בן פאי,

והוה מסדר אגדתא קמיה דרבי יהושע בן לוי,

אמר ליה: מאי דכתיב: **"ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו"** (תהילים קג, א)?

אמר ליה: בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם,

מדת בשר ודם - צר צורה על גבי הכותל, ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים,

והקדוש ברוך הוא אינו כן - צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים.

והיינו דאמר חנה: **"אין קדוש פה' כי אין בלתי ואין צור פאלהינו"** (שמואל א ב, ב).

מאי **"אין צור פאלהינו"** - אין צייר פאלהינו.

מאי **"כי אין בלתי"**?

אמר רבי יהודה בר מנסיא:

אל תקרי **"כי אין בלתי"** אלא: אין לבלותך,

שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם,

מדת בשר ודם - מעשה ידיו מבלין אותו,

והקדוש ברוך הוא מבלה מעשיו.

אמר ליה: אנא הכי קא אמינא לך:

הני חמשה "ברמי נפשי" כנגד מי אמרן דוד?

לא אמרן אלא כנגד הקדוש ברוך הוא וכנגד נשמה,
 מה הקדוש ברוך הוא מלא כל העולם - אף נשמה מלאה את כל הגוף.
 מה הקדוש ברוך הוא רואה ואינו נראה - אף נשמה רואה ואינה נראית.

מה הקדוש ברוך הוא זן את כל העולם כלו - אף נשמה זנה את כל הגוף.
 מה הקדוש ברוך הוא טהור - אף נשמה טהורה.
 מה הקדוש ברוך הוא יושב בחדרי חדרים - אף נשמה יושבת בחדרי חדרים.
 יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו, וישבח למי שיש בו חמשה דברים הללו.

45. י, א-ב

כָּשׁ"י

מאי דכתיב מי כהחכם ומי יודע פשר דבר. משום דאיירי בסופה בסמיכת גאולה לתפלה נקט ליה: דאשכחן דאזל אליהו לגבי אחאב. דכתיב וילך אליהו להראות אל אחאב: יתורם אזל לגבי אלישע. כשהלכו על מואב הוא ויהושפט (במלכים ב ג) דמתוך שלא היו הולכים זה אצל זה לא היה מוכיחו על שלא נשא אשה: כבשי דרחמנא. סתרים דהקב"ה כמו רישא בכבשא (חולין ד' צג:). בהטמנת האפר: נגזרה גזרה. שתמות: מקובלני מבית אבי אבא. דוד שראה את המלאך וחרבו שלופה בידו בסוף ספר שמואל (ב כד) ולא מנע עצמו מן הרחמים:

אמר רב המנונא:

מאי דכתיב: "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר" (קהלת ה, א)?

מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים, בין חזקיהו לישעיהו, חזקיהו אמר: ליתי ישעיהו גבאי, דהכי אשכחן באלהו דאזל לגבי אחאב, שְׁנָאָמַר: "וּלְךָ אֵלֵיהוּ לְהִרְאוֹת אֵל אַחָאָב" (מלכים א יח, ב)

ישעיהו אמר: ליתי חזקיהו גבאי, דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע, מַה עָשָׂה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא?

הביא יסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה,

שְׁנָאָמַר: "בְּיָמַימֵי הָהֵם חָלָה חֲזַקְיָהוּ לְמוֹת וַיָּבֵא אֵלָיו יִשְׁעִיָהוּ בֶן אֲמוּץ הַנְּבִיא.

וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה אָמַר ה' צוּ לְבֵיתְךָ מִי מֵת אֶתְּהָ וְלֹא תַחֲיֶה" (מלכים ב כ, א; ישעיהו לח, א).

מאי "מי מות אתה ולא תחיה"?

"מת אתה" - בעולם הזה,

"ולא תחיה" - לעולם הבא.

אמר ליה:

מאי כולי האי?

אמר ליה:

משום דלא עסקת בפריה ורביה?

אמר ליה:

משום דחזאי לי ברוח הקדש, דנפקי מינאי בגין דלא מעלו.

אמר ליה:

בהדי כבשי דרחמנא למה לך?

מאי דמפקדת איבעי לך למעבד!

ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעבד!

אמר ליה:

השתא הב לי ברתך, אפשר דגרמא זכותא דידי ודיך ונפקי מנאי בגין דמעלו.

אמר ליה:

כבר נגזרה עליך גזירה.

אמר ליה:

בן אמוץ פלה נבואתך וצא!

כך מקובלני מבית אבי אבא - אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרח

אתמר נמי:

רבי יוחנן ורבי אלעזר⁸⁴ דאמרי תרין ייהו:

אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם, אל ימנע עצמו מן הרחמים,

שְׁנָאָמַר: "הוּן יִקְטְלֵנִי לֹא אֵיחָל" (איוב יג, טו).

אמר רבי חנן אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם: למחר הוא מת,

אל ימנע עצמו מן הרחמים,

שְׁנָאָמַר: "מִי בְרוּב חֲלוֹמוֹת וְהַבְלִים וְדַבְרִים רַבִּים מִי אֶת הָאֱלֹהִים יָדָא" (קהלת ה, ו).

מיד "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה'" (ישעיה לח, ב).

י, ב

⁸⁴ ע"פ מסורת הש"ס

מאי "קיר"?

אמר רבי שמעון בן לקיש:
מקירות לבו,

שנאמר: "מעשי מעשי אוהילה קירות לבי" וגו' (ירמיה ד, יט).

רבי לוי אמר:

על עסקי הקיר.

אמר לפניו: רבונו של עולם: ומה שונמית שלא עשיתה אלא קיר אחת קטנה החיית את בנה, אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב על אחת כמה וכמה!

"זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי" (ירמיה ד, יט).
מאי "והטוב בעיניך עשיתי"?

אמר רב יהודה אמר רב:

שסמך גאולה לתפלה.

רבי לוי אמר:

שגזו ספר רפואות.

תנו רבנן:

"ששה דברים עשה חזקיהו המלך,

על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו,

על שלשה הודו לו:

גזו ספר רפואות - והודו לו,

כתת נחש הנחשת - והודו לו,

גירר עצמות אביו על מטה של חבלים - והודו לו.

ועל שלשה לא הודו לו:

סתם מי גיחון - ולא הודו לו.

הצץ דלתות היכל ושאגם למלך אשור - ולא הודו לו.

עבר ניסן בניסן - ולא הודו לו".

ומי לית ליה לחזקיהו: "החדש הזה לכם ראש חדשים" - זה ניסן ואין אחר ניסן!?

אלא טעה בדשמואל,

דאמר שמואל:

אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר, הואיל וראוי לקובעו ניסן.

סבר הואיל וראוי לא אמרינן.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זמרא:

כל התולה בזכות עצמו - תולין לו בזכות אחרים,

וכל התולה בזכות אחרים - תולין לו בזכות עצמו.

מישה תלה בזכות אחרים - שנאמר: "זמור לאברהם ליצחק ולישׂראל עבדיך" -

תלו לו בזכות עצמו,

שנאמר: "זיאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית" (תהילים קו, כג).

חזקיהו תלה בזכות עצמו, דכתיב: "זכר נא את אשר התהלכתי לפניך" (ישעיהו לח, ג) -

תלו לו בזכות אחרים, שנאמר: "זגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי" (מלכים ב יט, לד).

והיינו דרבי יהושע בן לוי,

דאמר רבי יהושע בן לוי:

מאי דכתיב: "הנה לשלום מר לי מר" (ישעיהו לח, יז)?

אפילו בשעה ששיגר לו הקדוש ברוך הוא שלום מר הוא לו.

רפ"י

אבי אבא שחפה את ההיכל.

שלמה:

שגזו ספר רפואות. כדי שיבקשו

רחמים:

גירר עצמות אביו. לפי שהיה רשע

בזהו ולא נהג בו כבוד בקבורתו

להוציאו כהוגן במטות זהב וכסף:

סתם מי גיחון. מי שלוח בדברי

הימים (ב לב) ולמה כדי שלא יבאו

מלכי אשור וימצאו מים לשתות

ולא זהו גיחון הנהר הגדול דההוא

לאו בא"י הוא אלא מעין קטן הוא

סמוך לירושלים שנאמר והורדתם

אותו אל גיחון (מ"א א) ומתרגמין

ותחתון יתיה לשילוחא:

עבר ניסן בניסן. קס"ד משנתקדש

החדש לשם ניסן נמלך לעבר את

השנה ועשאו אדר כמו שנאמר

בדברי הימים ויועץ המלך

(חזקיהו) לעשות הפסח בחדש

השני:

ביום שלשים של אדר. ואע"פ

שלא נתקדש החדש שעדיין לא באו

עדים:

התולה בזכות עצמו. שאומר

בתפלתו עשה לי בזכותי כגון

חזקיהו שאמר זכר נא את אשר

התהלכתי לפניך וגו'.

46. י ב

רפ"י

פרועה. מגולה שניטלה תקרה שלה:
הרוצה להנות. משל אחרים:
יהנה. ואין איסור בדבר:
כאלישע. כמו שמצינו באלישע שנהנה:
והרוצה שלא להנות. משל אחרים:
אל יהנה. ואין בדבר לא משום גסות רוח ולא משום שנאה:
כשמואל הרמתי. כמו שמצינו בשמואל הרמתי שלא רצה להנות:
כי שם ביתו. לעיל מיניה כתיב והיה מדי שנה בשנה וסבב בית אל והמצפה ושפט את ישראל וסמיך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וכי איני יודע ששם ביתו אלא אכולהו מקומות דקרא דלעיל מיניה קאי שכל מקום שהיה הולך שם היה נושא כל כלי תשמישי בית עמו ואהל חנייתו שלא להנות מן אחרים:
בהוד יפיה. בדדיה:

"נעשה נא עליית קיר קטנה" (מלכים ב ד, י).

רב ושמואל:

חד אמר: עלייה פרועה היתה וקירוה, וחד אמר: אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים.

בשלמא למאן דאמר: אכסדרה היינו דכתיב **"קיר"**, אלא למאן דאמר: עלייה מאי **"קיר"**?

שקירוה.

בשלמא למאן דאמר: עלייה, היינו דכתיב: **"עליית"**, אלא למאן דאמר: אכסדרה, מאי **"עליית"**?

מעולה שבבתיים.

"ונשים לו שם מטה ושולחן וכסא ומגורה"

אמר אביי ואיתימא רבי יצחק:
 הרוצה להנות יהנה כאלישע,
 ושאינו רוצה להנות - אל יהנה בשמואל הרמתי,
 שנאמר: **"ותשובתו הרמתה פי שם ביתו"** (שמואל א ז, יז).
 ואמר רבי יוחנן:
 שפל מקום שהלך שם ביתו עמו.

"ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי מי איש אלהים קדוש הוא" (מלכים ב ד, ט).

אמר רבי יוסי ברבי חנינא:
 מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש.

"קדוש הוא" - מנא ידעה?

רב ושמואל:

חד אמר: שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו.
 וחד אמר: סדין של פשתן הציעה על מטתו, ולא ראתה קרי עליו.

"קדוש הוא"

אמר רבי יוסי ברבי חנינא:
 הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש.
 שנאמר: **"ויגש גיחזי להדפה"** (מלכים ב ד, כז).

אמר רבי יוסי ברבי חנינא:

שאחזה בהוד יפיה.

"עובר עלינו תמיד"

אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום **רבי אליעזר בן יעקב**:
 כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו, ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין.

47. יב

כ"י

תפלה לעני. דרך עניות:
 יכוין את רגליו. זו אצל זו:
 ורגליהם רגל ישרה. נראין כרגל
 אחד. הקורא מכאן ואילך לא
 הפסיד. שהרי הוא כאדם שקורא
 אחת מכל הפרשיות שבתורה
 ואעי"פ שלא יצא ידי קיש יש לו
 קבול שכר כעוסק בתורה:

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב:
 אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל,
 שנאמר: "ממעמקים קראתיך ה'" (תהילים קל, א).

תניא נמי הכי:

"לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא על גבי שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל,
 אלא במקום נמוך ויתפלל לפי שאין גבהות לפני המקום שנאמר: "ממעמקים קראתיך
 ונתיב: "תפלה לעני כי יעטף" (תהילים קב, א)."

ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב:
 המתפלל צריך שיכוין את רגליו,
 שנאמר: "ורגליהם רגל ישרה" (יחזקאל א, ז).

⁸⁵ ואמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב:
 מאי דכתיב: "לא תאכלו על הדם" (ויקרא יט, כו)?
 לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם.

⁸⁶ אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן אמר רבי יוסי ברבי חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב:
 כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל,
 עליו הפתוב אומר: "ואותי השלכת אחרי גנך" (מלכים א יד, ט) - אל תקרי "גנך" אלא גאיך.
 אמר הקדוש ברוך הוא: לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים.

⁸⁵ מהדורת וילנא גורסת כאן בסוגרים עגולות: אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן.
⁸⁶ מהדורת וילנא גורסת כאן בסוגרים עגולות: איכא דאמרי

48. יב

"רבי יהושע אומר: עד שלש שעות".

אמר רב יהודה אמר שמואל:
הלכה כרבי יהושע.

"הקורא מנאן ואילך לא הפסיד".

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא:
ובלבד שלא יאמר יוצר אור.

מיתבי:

**"הקורא מנאן ואילך לא הפסיד,
באדם שהוא קורא בתורה,
אבל מברך הוא שתיים לפניו ואחת לאחריה!"**

תויבתא דרב חסדא!
תויבתא!

איכא דאמרי:

אמר רב חסדא אמר מר עוקבא:
מאי "לא הפסיד"?
שלא הפסיד ברכות.

תניא נמי הכי:

**"הקורא מנאן ואילך לא הפסיד,
באדם שקורא בתורה,
אבל מברך הוא שתיים לפניו ואחת לאחריה".**

אמר רבי מני:

גדול הקורא קריאת שמע בעונתה יותר מהעוסק בתורה,
מדקתני: **"הקורא מנאן ואילך לא הפסיד באדם הקורא בתורה"**,
מכלל - דקורא בעונתה עדיף.

49. י, ב - יא, א

רש"י

מתני'
יטה. על צדו:
בשכבך. דרך שכיבה:
יעמוד. דכתיב ובקומך:
דרכו. או בקימה או בשכיבה או
 בישיבה או מהלך:

גמ'
בשבתך בביתך פרט לעוסק
במצוה. לקמיה מפרש מאי משמע:
ובלכתך בדרך פרט לחתן. ואע"ג
 דחתן נמי עוסק במצוה הוא אי לאו
 קרא יתירה לא נפקא לן מקרא
 קמא דכיון דעוסק במצוה לא כתיב
 בקרא בהדיא אלא מייעוטא בעלמא
 הוא דקא דרשינן מבייתך וממעטין
 מינה עוסק במלאכת מצוה דאיכא
 טרדא אבל חתן דטרדא דמחשבה
 בעלמא הוא שמחשב על עסק
 בתולים אי לאו קרא יתירה לא
 אתמעוט:

הכונס את הבתולה פטור. שטרוד
 במחשבת בעילת מצוה:
מאי משמע. פרט לעוסק במצוה:
כי דרך. בשבתך ובלכתך הוקשו
 לדרך:

מי לא עסקינן כו'. כלומר מנלן
 דבדרך רשות לחודא איירי קרא
 הא קרא דרך סתמא כתיב וממילא
 משתמע נמי מיניה דרך מצוה
 ואפילו הכי אמר רחמנא ליקרי:
אי משום טרדא. דמחשבה פטרת
 ליה אפילו טבעה ספינתו נמי:
אלמה אמר רבי אבא. כמו למה
 אמר אע"פ שטרוד בצערו חייב בכל
 המצות חוץ מן התפילין שנאמר
 בהם פאר ליחזקאל פארך חבוש
 עליך וגוי וכיון דבעו פאר ואבל
 מתגולל בצערו בעפר אין זה פאר:
טריד טרדא דמצוה. וכיון דאנן
 מיעוט בעלמא דרשינן פרט לחתן
 מסתייך אם ממעטת מיניה טרדא
 דמצוה:

משנה

בית שמאי אומרים:

בערב כל אדם יטה ויקרא, ובבקר יעמוד,
שנאמר: "ובשכבך ובקומך" (דברים ו, ז).

ובית הלל אומרים:

כל אדם קורא בדרבנו,

שנאמר: "ובלכתך בדרך".

אם כן למה נאמר: "ובשכבך ובקומך"?

בשעה שבני אדם שוכבים, ובשעה שבני אדם עומדים.

אמר רבי טרפון:

אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי, וספנתי בעצמי מפני הלסטים.

אמרו לו: בדי היית לחוב בעצמך, שעברת על דברי בית הלל".

גמרא

יא, א בשלמא בית הלל קא מפרשי טעמייהו וטעמא דבית שמאי,
 אלא בית שמאי מאי טעמא לא אמרי בבית הלל?

אמרי לה בית שמאי:

אם כן נימא קרא 'בבקר ובערב', מאי **"בשכבך ובקומך"?**

בשעת שכיבה - שכיבה ממש,

ובשעת קימה - קימה ממש.

ובית שמאי האי **"ובלכתך בדרך"** מאי עביד להו?

ההוא מבעי להו לכדתניא:

"בשבתך בביתך" - פרט לעוסק במצוה.

"ובלכתך בדרך" - פרט לחתן.

מבאן אמרו הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב".

מאי משמע?

אמר רב פפא:

כי "דרך" - מה דרך רשות, אף כל רשות.

מי לא עסקינן דקא אזיל לדבר מצוה,

ואפילו הכי אמר רחמנא לקרי!

אם כן לכתוב רחמנא 'בשבת' ו'בלכת' - מאי **"בשבתך ובלכתך"?**
 בשבת דידיך, ובלכת דידיך הוא דמחייבת, הא דמצוה פטירת.

אי הכי,

אפילו כונס את האלמנה נמי!

האי טריד, והאי לא טריד.

אי משום טרדא אפילו טבעה ספינתו בים נמי!

וכי תימא הכי נמי,

אלמא אמר רבי אבא פר זבדא אמר רב:

אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין,

שהרי נאמר בהם פאר,

שנאמר: **"פארך חבוש עליך"** (יחזקאל כד, ז)!

התם טריד טרדא דמצוה,
הכא טריד טרדא דרשות.

ובית שמאי?

ההוא מבועי להו: פרט לשלוחי מצוה.

ובית הלל?

אמרי: ממילא שמע מינה דאפילו בדרך נמי קרי.

תנו רבנן:

"בית הלל אומרים:

עומדין וקורין, יושבין וקורין, ומטין וקורין, הולכין בדרך וקורין, עושין במלאכתן וקורין ומעשה בדבי ישמעאל ודבי אלעזר בן עזריה, שהיו מסובין במקום אחד,

והיה רבי ישמעאל מוטה, ורבי אלעזר בן עזריה זקוף,

כיון שהגיע זמן קריאת שמע,

הטה רבי אלעזר,

וזקף רבי ישמעאל,

אמר לו רבי אלעזר בן עזריה לרבי ישמעאל:

ישמעאל אחי, אמשול לך משל למה הדבר דומה:

משל לאחד שאומרים לו: 'זקנך מגודל',

אמר להם: יהיה כנגד המשחיתים,

אף כך אתה, כל זמן שאני זקוף אתה מוטה, עכשיו נשאני הטתי אתה זקפת!

אמר לו: אני עשיתי בדברי בית הלל, ואתה עשית בדברי בית שמאי.

ולא עוד, אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות."

מאי "ולא עוד"?

וכי תימא בית הלל נמי אית להו 'מטין',

הני מילי דמטה ואתא מעיקרא,

אבל הכא כיון דעד השתא הוית זקוף והשתא מוטה,

אמרי: שמע מינה כבית שמאי סבירא להו! "שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות"

כ"י

וב"ה אמרי לך. נהי נמי דקרא
למדרש מיניה פרט לחתן אתא
ממילא ש"מ בלכת דידך הוא
דמחייבת אלמא בדרך נמי קרי:

עוסקין במלאכתן וקורין. לקמן
מוקמינן לה בפרק שני (ד' טז.):

הטה רבי אלעזר בן עזריה. כב"ש:

לאחד שאמרו לו זקנך מגודל אמר

להם יהיה זה כנגד המשחיתים.

משל שלך דומה לאחד שאומרים

לו זקנך נאה ומגודל והוא אומר

להם הואיל וקלסתם אותו אף הוא

יהיה כנגד המשחיתים הגדול הזה

יהיה נתון לתער ולמספרים שאביא

עליו ואשחיתנו:

עכשיו שאני הטתי. הרי אני

כמקלס את מעשיך שהיית מוטה

ואתה נזקפת:

ב"ה נמי אית להו מטין. דבמטין

נמי שרו כדאמרינן לעיל מטין

וקורין:

אבל. עכשיו כיון דעד השתא היית

זקוף ועכשיו הטיית אתם לא נזקפת

אני יראו התלמידים ויקבעו

הלכה:

50. יא, א

רש"י

לא קיימת כו'. וכי היכי דעשה
 כדברי בי"ה לא עשה ולא כלום
 לדברי בי"ש אף העושה כדברי בית
 שמאי לא עשה ולא כלום לדברי
 בי"ה:

תני רב יחזקאל:

"עשה כדברי בית שמאי - עשה, כדברי בית הלל - עשה".

רב יוסף אמר:

עשה כדברי בית שמאי - לא עשה ולא כלום.

דתנן:

"מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית:

בית שמאי: פוסלין.

ובית הלל: מכשירין.

אמרו להם בית הלל לבית שמאי:

מעשה שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורנית,

מצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, ולא אמרו לו כלום.

אמרו להם: משם ראיה?! אף הם אמרו לו: אם בן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה ב

רב נחמן בר יצחק אמר:

עשה כדברי בית שמאי - חייב מיתה.

דתנן:

"אמר רבי טרפון:

אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי,

וסכנתי בעצמי מפני הלסטים,

אמרו לו: כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל".

51. יא, א-ב

רס"י

מתני'

בשחר מברך שתיים וכו'. כדאמר
בברכות ירושלמי שבע ברכות הללו
על שם (תהילים קיט) שבע ביום
הללתיך:

אחת ארוכה ואחת קצרה. אשתים
לאחריה דערבית קאי (נ"א ארוכה
אמת ואמונה קצרה השכיבנו):

לחתום. בברוך:
שלא לחתום. כגון ברכת הפירות
ומצות:

גמ'

מאי מברך. שתיים לפני דשחר
מאי ניהו:

יוצר אור ובורא חשך (עושה שלום
ובורא רע). לקמיה מפרש אידך
מאי היא דאילו ברכה דישתבח
אינה מן המנין שהיא לאחרי פסוקי
דזמרה כמו ברכת הלל ואומרים
אותה קודם זמן קריאת שמע אם
ירצו:

כדכתיב קאמרי'. כתיב בקרא יוצר
אור ובורא חשך עושה שלום ובורא
רע:

משנה

בשחר - מברך שתיים לפניך, ואחת לאחריה,
ובערב - מברך שתיים לפניך, ושתיים לאחריה,
אחת ארוכה ואחת קצרה,
מקום שאמרו להאריך - אינו רשאי לקצר,
לקצר - אינו רשאי להאריך,
לחתום - אינו רשאי שלא לחתום,
שלא לחתום - אינו רשאי לחתום.

גמרא

מאי מברך?

אמר רבי יעקב אמר רבי אושעיא:

יא, ב "יוצר אור ובורא חשך" (ישעיה מה, ז).

לימא: 'יוצר אור ובורא נוגה'?

כדכתיב קאמרינו.

אלא מעתה: "עושה שלום ובורא רע" - מי קא אמרינו כדכתיב!?
אלא כתיב: "רע" וקרינו: 'הפל'!

לישנא מעליא.

הכא נמי, לימא: 'נוגה' לישנא מעליא!

אלא אמר רבא:

כדי להזכיר מדת יום בלילה, ומדת לילה ביום.

בשלמא מדת לילה ביום כדאמרינו: יוצר אור ובורא חשך,
אלא מדת יום בלילה - היכי משכחת לה?

אמר אבוי:

גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור.

ואידך מאי היא?

אמר רב יהודה אמר שמואל:

אהבה רבה.

וכן אורי ליה רבי אלעזר לרבי פדת בריה:

אהבה רבה.

תניא נמי הכי:

"אין אומרים 'אהבת עולם' אלא 'אהבה רבה'.

ורבנו אמרי:

'אהבת עולם',

וכן הוא אומר: "ואהבת עולם אהבתיה על פן משמתיה חסד" (ירמיה לא, ג).

52. יא, ב

רס"י

שכבר נפטר באהבה רבה. שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמוד חקי רצונך: **מדרש.** הוא קרוב למקרא כגון מכילתא וספרא וספרי שהם מדרשי מקראות: **לגמרא אין צריך לברך.** אפילו קודם אהבה רבה קאמר והכי מוכח מילתא בפרק שני: **אף לגמרא צריך לברך.** שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה גמרא היינו סברת טעמי משנה ותירוצי משניות הסותרות זו את זו וחסורי מחסרא: **ומברך.** ברכת התורה: **ור' יוחנן מסיים בה הכי.** דבעי פתיחה בברוך וחתימה בברוך: **הערב נא ה' אלהינו.** יערבו עלינו לעסוק בהם מאהבה: **ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל.** גרסינן. ולא גרסינן למדני חקיקך שאין זו ברכה והודאה על שערב אלא לשון בקשה ודוד כי אמרה (בתהלים קיט) לא לשם ברכה אמרה אלא בלשון בקשה. והכי קאמר ה' שאתה ברוך למדני חקיקך: **וזו היא מעולה שבברכות.** התורה לפי שיש בה הודאה למקום וקילוס לתורה ולישראל:

אמר רב יהודה אמר שמואל:

השכים לשנות עד שלא קרא קריאת שמע - צריך לברך, משקרא קריאת שמע - אינו צריך לברך, שכבר נפטר ב'אהבה רבה'.

אמר רב הונא:

למקרא צריך לברך, ולמדרש אינו צריך לברך.

ורבי אלעזר אמר:

למקרא ולמדרש צריך לברך, למשנה אינו צריך לברך.

ורבי יוחנן אמר:

אף למשנה נמי צריך לברך, אבל לתלמוד אינו צריך לברך.

ורבא אמר:

אף לתלמוד צריך לברך.⁸⁷

דאמר רב חייא בר אשי:

זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנניי פרקין בספרא דבי רב, הוה מקדים וקא משי ידיה ובריה, ומתני לן פרקין.

מאי מברך?

אמר רב יהודה אמר שמואל:

אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה.

ורבי יוחנן:

מסיים בה הכי:

הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל, ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך, ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל.

ורב המנונא אמר:

אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, ברוך אתה ה' נתת התורה.

אמר רב המנונא:

זו היא מעולה שבברכות.

הלכה לימרינהו לכולהו.

⁸⁷ מהדורת וילנא גורסת כאן בסוגרים עגולות: לחזור ו

53. יא, ב - יב, א

רפ"י

תנן התם. במסכת תמיד :
אמר להם הממונה. והוא סגן
 הכהנים כדאי' ביומא היינו סגן
 היינו ממונה (בפירש"י שם טו :)
ברכו ברכה אחת. לקמן מפרש מאי
 היא ומן הברכות שלפני ק"ש היא
 דהתם מסדר לכוליה סדר עבודת
 השחר וקאמר דלאחר שסדרו
 האברים ע"ג הכבש ומלחום ירדו
 ובאו להם ללשכת הגזית לקרות את
 שמע והדר תני אמר להם הממונה
 ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו
 עשרת הדברות :

וברכו את העם. עם העם :
ועבודה. בשביל העבודה שעשו היו
 מברכין אחריה רצה ה' אלהינו
 עבודת עמך ישראל ואשי ישראל
 ותפלתם תקבל ברצון ברוך המקבל
 עבודת עמו ישראל ברצון אי נמי
 שאותך לבדך ביראה נעבוד :

וברכת כהנים. לברך את העם
 ובשאר תפלה לא היה להם פנאי ואף
 זמן קריאת שמע לא הגיע כדאמר
 במסכת יומא (דף לו ע"ב הקורא את
 שמע עם אנשי משמר ועם אנשי
 מעמד לא יצא לפי שאנשי משמר
 מקדימין וכו' : מוסיפין ברכה אחת.
 לקמיה מפרש לה : למשמר היוצא.
 שהמשמרות מתחלפות ביום השבת
 כדאמרינן במסכת סוכה (דף נו :)
 משמר היוצא עושה תמיד של שחר
 ומוסיפין ומשמר הנכנס עושה תמיד
 של בין הערבים ובזיכין :

מאי ברכה אחת. דקתני רישא איזו
 מן הברכות הוא אומר :
לא בפרוש אתמר. לא שמע מפי ר"ל
 שאמ' בפירוש מאי ברכה אחת יוצר
 אור :

זאת אומרת. דקתני ברכו ברכה
 אחת :

ברכות אין מעכבות זו את זו. בירך
 את האחת ולא בירך את השניה
 נפקא מיהא ידי חובתו בההיא
 שבירך ואין חברתה מעכבת לומר
 שאין זו מועלת בלא זו ומהכא שמע
 רבי זריקא דס"ל לר"ל דהך ברכה
 אחת יוצר אור היא :

אי אמרת בשלמא יוצר אור הו
אמרי. ולא אהבה רבה ואע"ג דמטא
 ליה זמנא שאף בלילה ראוי לומר כל
 שכן דכיון דאמרי יוצר אור ודאי
 מטיא זמנה ואפ"ה לא אמרי אלא
 יוצר אור ותו לא אמרי לה היינו
 דקאמר שמע מינה ברכות אין
 מעכבות זו את זו :

אלא אי אמרת. הך ברכה דקאמרי
 אהבה רבה היכי ש"מ דאין מעכבות
 זו את זו דלמא האי דלא אמרי יוצר
 אור משום דלא מטא זמניה הוא וכי
 מטא זמניה אמרי לה ואע"ג דקרו
 אינהו ק"ש לא מטא זמניה
 כדאמרינן בעלמא (יומא לו :) הקורא
 את שמע עם אנשי משמר לא יצא
 שאנשי משמר מקדימין :

ואי מכללא מאי. וכי אמר ליה
 מכללא מאי גרעותא איכא דאמר
 לאו בפירוש אתמר הא שפיר מצי
 למשמע מכללא דיוצר אור קא אמרי
 ומשינן ליכא למשמע מהכא דילמא
 לעולם אימא לך אהבה רבה וכו' :

סדר ברכות. אם הקדים
 המאוחרות :

תנן התם:

**"אמר להם הממונה: ברכו ברכה אחת והם ברכו,
 וקראו עשרת הדברות, שמע, והיה אם שמוע, ויאמר,
 וברכו את העם שלש ברכות: 'אמת ויציב', ועבודה וברפת כהנים,
 ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא."**

מאי "ברכה אחת"?

כי הא דרבי אבא ורבי יוסי בר אבא אקלעו ליההוא אתרא,
 בעו מנייהו: מאי "ברכה אחת"? לא הוה בידייהו,
 ואתו שיילוהו לרב מתנה - לא הוה בידיה.
 אתו שיילוהו לרב יהודה,
 אמר להו: הכי אמר שמואל: אהבה רבה.

ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי שמעון בן לקיש:
 יוצר אור.

כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר:
 הא דרבי זריקא לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר,
 דאמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי שמעון בן לקיש:
 זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו.

אי אמרת בשלמא 'יוצר אור' הוה אמרי - היינו דברכות אין מעכבות זו את זו דלא קא אמרי 'אהבה
 אלא אי אמרת 'אהבה רבה' הוה אמרי - מאי ברכות אין מעכבות זו את זו?!

דלמא האי דלא אמרי 'יוצר אור' משום דלא מטא זמן יוצר אור, וכי מטא זמן יוצר אור הוה אמרי

ואי מכללא, מאי?

דאי מכללא לעולם 'אהבה רבה' הוה אמרי, וכי מטא זמן 'יוצר אור' הוה אמרי ליה,
 ומאי "ברכות אין מעכבות זו את זו" - סדר ברכות.

יב, א

54. יב, א

רש"י

בקשו. לקבוע עשרת הדברות בקריאת שמע:
מפני תרעומת המינין. שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר תורה אמת ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקדוש ב"ה ושמעו מפיו בסיני:
המינין. עכו"ם:

"וְקוֹרִין עֶשְׂרֵת הַדְּבָרוֹת שְׁמַע וְהָיָה אִם שָׁמוּעַ וַיֹּאמֶר אֱמֶת וַיִּצַיֵּב וְעִבּוּדָהּ וּבְרַכְתָּ נְהַנִּים"

אמר רב יהודה אמר שמואל:
 אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין.

תניא נמי הכי:
"רבי נתן אומר:
בגבולין בקשו לקרות כן,
אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין."

רבה בר בר חנה סבר למקבעינהו בסורא,
 אמר ליה רב חסדא: כבר בטלום מפני תרעומת המינין.

אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא,
 אמר ליה רב אשי: כבר בטלום מפני תרעומת המינין.

"ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא."
 מאי "ברכה אחת"?

אמר רבי חלבז:
 משמר היוצא אומר למשמר הנכנס:
 מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחווה ושלום ורעות.

55. יב, א

רס"י

פתח בדשכרא וסיים בדחמרא. תחלת הברכה אמר ע"מ שהכל וכיון שהגיע למלך העולם נזכר שהוא יין ואמר פרי הגפן פשיטא לן דיצא דהא אפילו סיים כל הברכה כדעת פתיחתה ואמר שהכל יצא על היין דתנן וכו'.

אלא. קא מבעיא לן פתח אדעתא דחמרא כדי לסיים בפה"ג וכשהגיע למלך העולם נזכר שהוא שר וסיים שהכל מהו:

בתר עיקר ברכה אזלינן. ועיקר ברכה אדעתא דין נאמרה והוי כמו שסיים בין ואין ברכת היין מוציאה ידי ברכת שר שאין השכר מן הגפן:

פתח ביוצר אור. כלומר אדעתא דלימא יוצר אור:

וסיים במעריב ערבים. כשאמר מלך העולם נזכר וסיים אשר בדברו מעריב ערבים:

שאני התם וכו'. כלומר דלמא פתיחה אינה כלום והא דקתני יצא לפי שחוזר וחותרם בה בברוך יוצר המאורות וע"י חתימתה קאמר דיצא אלא שהכל שאין חותרם בה בברוך ופתיחתה אדעתא דבורא פרי הגפן הוא אימא דלא יצא:

מאי איכא למימר. היכי נפיק משום חתימתה הא אין מלכות בחתימתה:

ה"ג אלא כיון דאמר כו'. אלא לא תימא משום חתימתה יצא אלא פתיחתה נמי מעלייתא היא ולא תפשוט מיניה לחמרא ושכרא דלגבי ברכות ערבית ושחרית הוא דמצוי למימר דכי פתח בזו וסיים בזו יצא דהא כי פתח בשחרית אדעתא דמעריב ערבים הוה דעתיה לאדכורי בה מדת היום בלילה כגון גולל אור וכי פתח ערבית אדעתא דיוצר אור הוה דעתיה לאדכורי בה מדת לילה כגון ובורא חשך הלכך אדעתא דתרוייהו הויא:

לאו לאתויי הא דאמרן. כגון שכרא וחמרא:

היינו בעיין. דהא ברכת התמרים על העץ ועל פרי העץ אינה עולה לברכת הלחם ואי בהא פשטת דהכל הולך אחר חתום ברכות הוא הדין לחמרא ושכרא:

כל מי. שלא אמר ברכת אמת ויצב כמו שתקנוה וכן אמת ואמונה בערבית לא יצא:

"מקום שאמרו להאריך".

פשיטא, היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא, ופתח ומברך אדעתא דשכרא וסיים בדחמרא - יצא, דאי נמי אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא, דהא תנן:

"על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא"

אלא היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא, פתח וברך אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא, מאי?

בתר עיקר ברכה אזלינן, או בתר חתימה אזלינן?

תא שמע:

"שחרית פתח ב'יוצר אור' וסיים ב'מעריב ערבים' - לא יצא, פתח ב'מעריב ערבים' וסיים ב'יוצר אור' - יצא, ערבית פתח ב'מעריב ערבים' וסיים ב'יוצר אור' - לא יצא, פתח ב'יוצר אור' וסיים ב'מעריב ערבים' - יצא, בללו של דבר: הכל הולך אחר החתום".

שאני התם, דקאמר: 'ברוך יוצר המאורות'.

הניחא לרב דאמר: כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה - שפיר, אלא לרבי יוחנן דאמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה - מאי איכא למימר?

אלא, כיון דאמר רבה בר עולא: כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום, כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא, אתרוייהו קאמר.

תא שמע מסיפא:

"בללו של דבר הכל הולך אחר החתום".

"בללו של דבר" - לאתויי מאי?

לאו לאתויי הא דאמרן?!

לא!

לאתויי נהמא ותמרי.

היכי דמי?

אילימא דאכל נהמא וקסבר דתמרי אכל, ופתח אדעתא דתמרי וסיים בדנהמא, היינו בעיין!

לא צריכא,

כגון דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל, ופתח בדנהמא וסיים בדתמרי - יצא, דאפילו סיים בדנהמא נמי יצא, מאי טעמא?

דתמרי נמי מיון זייני.

56. יב, א-ב

רש"י

שנא' להגי' בבקר חסדך. וברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו כל אלה הנסים התדירים תמיד: **כשהוא כורע**. באבות ובהודאה כורע בברוך וזוקף את עצמו כשהוא מזכיר את השם על שם ה' זוקף כפופים (תהלים קמו): **נחת**. לשון הכנעה: **כחזרא**. שבט ביד אדם וחובטו כלפי מטה בבת אחת: **זקיף כחיויא**. בנחת ראשו תחלה ואח"כ גופו שלא תראה כריעתו עליו כמשוי: **כחויא**. כנחש הזה כשהוא זוקף עצמו מגביה הראש תחלה וזוקף מעט מעט: **המלך הקדוש**. לפי שבימים הללו הוא מראה מלכותו לשפוט את העולם: **המלך המשפט**. כמו מלך המשפט. כמו נושאי הארון הברית (יהושע ג) כמו ארון הברית וכן המסגרות המכונות (מלכים ב טז) שהוא כמו מסגרות המכונות וכן העמק הפגרים (ירמיהו לא) כמו עמק הפגרים:

אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל שלא אמר 'אמת ויציב' שחרית ואמת ואמונה ערבית - לא יצא ידי חובתו, שנאמר: "להגי' בבקר חסדך ואמונתך בלילות" (תהלים צב, ג).

ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: המתפלל, כשהוא כורע - כורע בברוך, וכשהוא זוקף - זוקף בשם.

אמר שמואל: מאי טעמא דרב? דכתיב: "ה' זוקף כפופים" (תהלים קמו, ח).

מיתיבי: "מפני שמי נחת הוא" (מלאכי ב, ה)!

מי כתיב 'בשמי'? "מפני שמי" כתיב!

אמר ליה שמואל לחייא בר רב: בר אוריין, תא ואימא לך מלתא מעלייתא דאמר אבוק, הכי אמר אבוק: כשהוא כורע - כורע ב'ברוך', כשהוא זוקף - זוקף בשם.

ב, ב רב ששת כי פרע - פרע כחזרא, כי קא זקיף - זקיף כחיויא.

ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב: כל השנה כולה אדם מתפלל: 'האל הקדוש', 'מלך אוהב צדקה ומשפט' - חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים, שמתפלל: 'המלך הקדוש', 'המלך המשפט'.

ורבי אלעזר אמר: אפילו אמר 'האל הקדוש' - יצא, שנאמר: "ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה". אימתי "ויגבה ה' צבאות במשפט"? אלו עשרה ימים שמראש השנה ועד יום הכפורים, וקאמר 'האל הקדוש'!

מאי הוה עלה?

אמר רב יוסף: 'האל הקדוש', ו'מלך אוהב צדקה ומשפט'.

רבה אמר: 'המלך הקדוש', ו'המלך המשפט'.

והלכתא: כרבה.

57. יב, ב

רפ"י

ה"ג ואם תלמיד חכם הוא וצריך לרחמים צריך שיחלה עצמו עליו. אם ת"ח הוא זה שצריך לרחמים צריך שיחלה חברו עצמו עליו:

בחלותם. על דואג ואחיתופל הוא אומר שהיו ת"ח:

למען תזכרי ובושת. סיפיה דקרא בכפרי לך את כל אשר עשית:

גם בחלומות גם בנביאים. ולא אייל גם באורים לפי שנתבייש ממנו שלא יאמר לו אתה גרמת לעצמך שלא נענית באורים ותומים לפי שהרגת את הכהנים:

ורבנן. סברי מהכא שמעינן דאחילו לו:

והוקענום. גבעונים אמרו לדוד בסוף ימיו שהיה רעב ג' שנים וישאל דוד בה' ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים שהרג את הכהנים שהיו מספיקים לגבעונים לחם ומים שהגבעונים נתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ויאמר דוד אל הגבעונים ובמה אכפר לכם וברכו את נחלת ה' והם אמרו לו יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום בגבעת שאול ובת קול יצאה וסיימה אחריהם בחיר ה' דודאי הם לא אמרו בחיר ה' שהרי לגנותו היו באין ולא לכבודו:

ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב:

כל שאפשר לו לבקש רחמים על חברו ואינו מבקש נקרא חוטא, שנאמר: **"גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם"** (שמואל א יב, כג).

אמר רבא:

אם תלמיד חכם הוא צריך שיחלה עצמו עליו.

מאי טעמא?

איילימא משום דכתיב: **"ואין חולה מפם עלי וגולה את אזני"** (שמואל א כב, ח) - דילמא מלך שאני! אלא מהכא: **"ואני בחלותם לבושי"** וגו' (תהלים לה, ג).

ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב:

כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עונותיו,

שנאמר: **"למען תזכרי ובושת, ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמותך,**

בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים" (יחזקאל טז, ג).

דילמא צבור שאני!

אלא מהכא: **"ויאמר שמואל אל שאול: למה הרגזתני להעלות אותי?!"**

ויאמר שאול: צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי,

וה' סר מעלי ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלמות,

ואקראה לך להודיעני מה אעשה" (שמואל א כח, טו).

ואילו אורים ותומים לא קאמר, משום דקטליה לנוב עיר הפהנים.

ומנין דאחילו ליה מן שמיא?

שנאמר: **"ויאמר שמואל אל שאול ... ומחר אתה ובניך עמי"** (שמואל א כח, יט).

ואמר רבי יוחנן:

"עמי" - במחיצתי.

ורבנן אמרי מהכא:

"והוקענום לה' בגבעת שאול בחיר ה'" (שמואל ב כא, ו) - יצתה בת קול ואמרה **"בחיר ה'"**.

58. יב, ב

רס"י

פרשת רבית. אל תקח מאתו נשך ותרבית וגוי (ויקרא כה) וסמיד ליה יציאת מצרים:
ופרשת משקלות. אבני צדק וגוי (ויקרא יט) סיפיה דקרא אשר הוצאתי אתכם וגוי:
כרע שכב. דדמי לבשכבך ובקומך שהקדוש ב"ה שומרנו בשכבנו ובקומנו לשכב שלום ושקטים כארי וכלביא:
ולימא האי פסוקא. וליכא טורח צבור:
עול מצות. ועשיתם את כל מצותי: **מינות.** אותם ההופכים טעמי התורה למדרש טעות ואליל:
וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים. ואין לך נבל מן ההופך דברי אלהים חיים:

אמר רבי אבהו בן זוטרתאי אמר רב יהודה בר זבדא: בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע, ומפני מה לא קבעוה?
 משום טורח צבור.

מאי טעמא?

אלימא משום דכתיב בה: **"אל מוציאם ממצרים"** (במדבר כג, כב) - לימא פרשת רבית ופרשת משקלות!
 דכתיב בהן יציאת מצרים!

אלא אמר רבי יוסי בר אבין:

משום דכתיב בה האי קרא: **"כרע שכב כארי וכלביא מי יקימונו"** (במדבר כד, ט).

ולימא האי פסוקא ותו לא!

גמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקינן, דלא פסקה משה רבינו לא פסקינן.

פרשת ציצית מפני מה קבעוה?

אמר רב יהודה בר חביבא:
 מפני שיש בה חמשה דברים:
 מצות ציצית,
 יציאת מצרים,
 עול מצות,
 ודעת מינים,
 הרהור עבירה,
 והרהור עבודה זרה.

בשלמא הני תלת מפרשין:

"עול מצות" דכתיב: **"ודאיתם אתו וזכרתם את כל מצות ה'."**
 "ציצית" דכתיב: **"ועשו להם ציצית"** וגו'
 "יציאת מצרים" דכתיב: **"אשר הוצאתי"** וגו'.
 אלא "דעת מינים הרהור עבירה והרהור עבודה זרה" - מנלן?

דתנאי:

"אחרי לבבכם" - זו מינות.

וכן הוא אומר: **"אמר נבל בלבו אין אלהים"** (תהילים יד, א).

"אחרי עיניכם" - זה הרהור עבירה,

שנאמר: "ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני" (שופטים יד, ג).

"אתם זונים" - זה הרהור עבודה זרה.

וכן הוא אומר **"ויזנו אחרי הפעלים"**.

59. יב, ב

רס"י

מתני'

מזכירין יציאת מצרים בלילות. פרשת ציצית בק"ש ואע"פ שאין לילה זמן ציצית דכתיב וראיתם אותו וזכרתם אומרים אותה בלילה מפני יציאת מצרים שבה:

כבן שבעים שנה. כבר הייתי נראה זקן ולא זקן ממש שבאת עליו שיבה יום שהעבירו רבן גמליאל מנשיאותו ומינו רבי אלעזר בן עזריה נשיא כדאיתא לקמן בפרק תפלת השחר (ד' כח.) ואותו היום דרש בן זומא מקרא זה:

לא שיעקר יעקב ממקומו. שהרי מצינו שקראו הקב"ה יעקב אחר זאת ברדתו למצרים שנאמר ויאמר אלהים לישראל ויאמר יעקב יעקב ויאמר הנני (בראשית מו):

הנני עושה חדשה. בתר אל תזכרו ראשונות כתיב:

בתחלה אב לארם. לאנשי מדינתו שמארץ ארם היה שנאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם (יהושע כד) ואומר אל ארם נהרים אל עיר נחור (בראשית כד):

אב לכל העולם. אב המון גוים (שם יז):

שרי. לשון יחיד משמע שרתי:

משנה

מזכירין יציאת מצרים בלילות.

אמר רבי אלעזר בן עזריה:

הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדךשה בן זומא שנאמר: "למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך" (דברים טז, ג).

"ימי חייך" - הימים,

"כל ימי חייך" - הלילות.

וחכמים אומרים:

"ימי חייך" - העולם הזה,

"כל" - להביא לימות המשיח.

גמרא

תניא:

"אמר להם בן זומא לחכמים:

וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח?

והלא כבר נאמר: "הנה ימים באים נאם ה',

ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים,

כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה,

ומכל הארצות אשר הדחתים שם" (ירמיה כג, ז-ח)!

אמרו לו: לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה,

אלא שתהא שעבוד מלכויות עיקר ויציאת מצרים טפל לו.

כיוצא בו אתה אומר: "לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל והיה שמך" (בראשית לה, ט),

לא שיעקר יעקב ממקומו,

אלא ישראל עיקר, ויעקב טפל לו.

וכן הוא אומר: "אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו" (ישעיה מג, יח).

"אל תזכרו ראשונות" - זה שעבוד מלכויות,

"וקדמוניות אל תתבוננו" - זו יציאת מצרים.

"הנני עושה חדשה עתה תצמח" (ישעיה מג, יט).

⁸⁸תני רב יוסף:

זו מלחמת גוג ומגוג.

משל למה הדבר דומה?

לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה זאב.

פגע בו ארי וניצל ממנו, והיה מספר והולך מעשה ארי.

פגע בו נחש וניצל ממנו, שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש.

אף כך ישראל: צרות אחרונות משכחות את הראשונות.

"אברהם הוא אברהם" (דברי הימים א, כז) -

בתחלה נעשה אב לארם, ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו.

שרי היא שרה,

בתחלה נעשית שרי לאומתה, ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו."

תני בר קפרא:

"כל הקורא לאברהם אברהם עובר בעשה שנאמר: "וזהה שמך אברהם" (בראשית יז, ה).

רבי אליעזר אומר:

עובר בלאו,

שנאמר: "ולא יקרא עוד את שמך אברהם" (בראשית יז, ה).

אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי?

⁸⁸ בתוספתא ברייתא זו היא המשך לברייתא לעיל. כנראה שרב יוסף הוזכר כבעל הגירסה. ויש סוברים שהגמרא שילבה תוספת שהובאה על ידי רב יוסף.

התם קודשא בריהו הוא אמר לאברהם: "שירי אשתך לא תקרא את שמה שירי כי שרה שמה".

אלא מעתה הקורא ליעקב 'יעקב' הכי נמי?

שאני התם, דהדר אהדריה קרא,

דכתיב: "ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר יעקב יעקב" (בראשית מו, ב).

מתיב רבי יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר זבדא:

"אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברהם" (נחמיה ט, ז)!

אמר ליה:

התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא, מאי דהוה מעיקרא.

הדרן עליך מאימתי

רש"י

מסדר שבחיה. דמעיקרא אשר
בחרת בו בהיות שמו אברם ושמת
שמו אברהם: